

Mizeria statelor mici est-europene I.

(Despre traducere și ediție)

“Mizeria statelor mici est-europene” (A kelet-európai kisállamok nyomorúsága), studiul politologului și politicianului István BIBÓ, operă fundamentală pentru problematica regiunii central- și est-europene, a apărut pentru prima dată în 1946 ca supliment al săptămânalului “Új Magyarország”. La scrierea acestui studiu autorul a reluat o tematică abordată deja în timpul celui de-al doilea război mondial, în lucrarea sa: “Az európai egyensúlyról és békéről” [Despre echilibrul și pacea Europei. V. în: István BIBÓ, Válogatott tanulmányok (Studii alese) vol. I., p. 295-633; Budapest, Ed. Magvető, 1986]. Apărut în mai multe limbi (v. **Ediții ale studiului**, după prefață), “Mizeria...” este tradus în limba română din inițiativa lui Nándor BÁRDI, de regretatul Gelu PĂTEANU, cu sprijinul Colecției de Științe Sociale și de Istorie, Biblioteca Universității Attila JÓZSEF din Szeged și al Fundației László TELEKI, Institutul Central-European din Budapesta, al căror acord de a publica în sfârșit traducerea, le mulțumim și pe această cale. În primul rând din cauza limbajului uneori mai puțin profesional folosit de chiar BIBÓ (și care se explică prin caracterul de eseu al studiului), lectorul invitat să verifice traducerea nu a sprijinit pe atunci publicarea. Între timp Gelu PĂTEANU a dece-

dat. Pentru a se publica totuși, traducerea sa a fost revizuită și îngrijită de Gheorghe POPOVICI și prefațată de Péter VERES (Muzeul Rezső HAÁZ din Odorheiu Secuiesc). Din considerente de redactare în volumul prezent (ACTA - 1997) apare numai prima parte a studiului. Capitolele cele mai importante pentru diagnosticul regiunii (3-5), sunt completate cu capitolele introductive 1-2, în anexă, cu caractere petit. Aici intră și completările privind statele nemaianalizate în mod special în studiu, dar abordate în lucrarea amintită, “Despre echilibrul și pacea Europei” (l.c., p. 513-518, 416-417, 445-446, 455-458; în ACTA în traducerea lui Gh. POPOVICI), alături de capitolele referitoare la “cele trei state istorice est-europene”. Ultimele se regăsesc și în “Mizeria...”, păstrând practic textul identic. Pe de altă parte s-a renunțat și la publicarea notelor preluate din ediția de bază din 1986, traduse de Gelu PĂTEANU, dar care, după părerea noastră, trebuie, cel puțin în parte, refăcute. Partea a doua a studiului urmează să apară în volumul următor al anuarului nostru, în ACTA - 1998.

Prefață

István BIBÓ, filozof, sociolog, politician, profesor universitar, bibliotecar, este o personalitate marcantă a vieții spirituale și politice maghiare din secolul nostru, diagnostizant inegalabil al mizeriilor istorice și politice din Europa Centrală și de Est. Operele sale reflectă soarta unui spirit deosebit și condiția umană dintr-o zonă de la confluența și ciocnirea unor mari puteri și imperii.

S-a născut la 7 august 1911, la Budapesta. Tatăl său a cărui familie este de origine din Brateș (Barátos), Trei Scaune, este etnolog și filozof, director al Bibliotecii Universitare din Szeged. Tânărul BIBÓ își face studiile între



1929-1933 la Facultatea de Drept a Universității Ferenc József din Szeged (succesoare a universității clujene cu același nume, dinainte de 1918), devine doctor în științele juridice în 1933, iar în științele de stat în 1934. Între 1938-1940 lucrează în cadrul Ministerului Justiției. În 1940 predă filozofia dreptului la Catedra de Politică a Universității din Szeged, în 1944 predă deja la universitatea reîntoarsă în Transilvania, la Cluj. În 1945 deține funcții importante în Ministerul de Interne al guvernului maghiar provizoriu de la Debrecen și în 1946 își elaborează proiectul de reformă administrativă. Este numit profesor universitar și până în 1950 este șef de catedră la Catedra de Politică a Universității din Szeged. Între 1946-1949 răspunde și pentru activitatea Institutului Științific Est-European. Adept al unei "căi a treia", bazate pe autogovernare populară largă și pe o democrație parlamentară, se opune atât soluției politice occidentale capitaliste cât și celei comuniste de tip sovietic. Este înlăturat din viața politică, și între 1951-1956 devine bibliotecar al Bibliotecii Universitare de la Budapesta. Între 3 și 12 noiembrie 1956 este ministru de stat al guvernului Imre NAGY. La 9 noiembrie publică "proiectul de compromis în chestiunea maghiară", în care susține pluripartitismul și neutralitatea Ungariei. După represalii, în 1957 trimite un memoriu în Occident, cu titlul "Situația Ungariei și a lumii". În mai 1957 este arestat și în august 1958 condamnat la detenție pe viață. Este eliberat în 1963 și până în 1971, când iese la pensie, este bibliotecar al Oficiului Central de Statistică, unde răspunde și pentru duplicate - de menționat că instituțiile noastre beneficiază inclusiv în această perioadă de publicațiile Oficiului, trimise în schimb. Moare la 10 mai 1979, la Budapesta. Începând din 1980, la Boston (SUA) se decernează Premiul BIBÓ.

Universul lui BIBÓ este universul unui om cu o viziune deosebit de clară asupra regiunii unde trăim și asupra labirintului relațiilor acesteia, contradictorii și uneori chiar tragice. Desigur, cunoașterea liniilor de forță și a tendințelor puse în evidență de BIBÓ nu ne dau soluții gata făcute pentru rezolvarea problemelor

existente sau viitoare, însă nu se pot trece cu vederea în această regiune cu istorie zbuciumată. Regiunea care s-a încercat a fi definită și redefinită, din secolul trecut și până în prezent, de atâtea ori, cu întindere diferită și sub denumiri diverse (Regiunea Dunăreană, Mitteleuropa, Europa Centrală și Estică, Europa Intermediară etc. - BIBÓ o numește sumar în titlul studiului prefațat Europa de Est, dar discută în continuare problemele specifice ale regiunii intermediare), prezintă o provocare atât pentru științele istorice cât și pentru cele sociale și politice. Relațiile sale economice, sociale, culturale diferă de la cele specifice Occidentului, și necunoașterea acestui teritoriu destul de vast prezintă pentru occidentali nu numai riscul pierderii unor piețe avantajoase prin apropierea lor și a unui potențial economic cooptabil, dar și pericole reale, să ne gândim numai la focarul de război din Balcani.

Regiune europeană intermediară, în mare între Grecia și Finlanda, Moldavia și Cehia, este spațiul unor state și al unor națiuni mici, cu limitele în schimbare în decursul istoriei, datorită poziției sale de "puffer" între actuala Europa de Vest (inclusă aici deci și Germania) și Rusia, între Occident și Răsărit. Soarta sa este determinată de relațiile politice de totdeauna. Regiune pluriculturală, amestecată și fragmentată, prin excelență, a unei populații cu numeroase grupuri etnice și confesiuni, a fost condusă practic totdeauna din afară, din centre imperiale exterioare (Istanbul, Viena, Sankt Petersburg și Moscova, Berlin). Drept recul, națiunile de aici, cu privirea ațintită spre modelul occidental, încearcă să se realizeze în state naționale, cât mai omogene, sau cel puțin trăiesc dominați de fantasma unor asemenea soluții. Ar fi ușor să intrăm în dezbaterile diferitelor teorii privind problematica ridicată, și să invocăm motive și motive din a căror cauză occidentalii par să nu ne înțeleagă deloc, dar imediat ne-am izbi de faptul că nici noi, cei care trăim aici, nu ne cunoaștem, nici măcar îndeajuns, rezultatele analizelor noastre și încercările de a găsi soluții pentru ieșirea dintr-unul sau altul impas. Viața spirituală a micilor noastre națiuni cunoaște rezultatele vecinilor săi



de cele mai multe ori și în cel mai bun caz prin intermediul Occidentului neînțelegător sau nepăsător, din traduceri uneori nu prea reușite, în limbile de circulație internațională, și acest lucru nici nu este de mirare cât timp, cu tot acel potențial intelectual bilingv sau poliglot, de care fiecare națiune dintre noi dispunem în această regiune, valorificarea acestui gen de cunoștințe este considerată a fi cel puțin inutilă.

Lucrare fundamentală în privința regiunii, "Mizeria statelor mici est-europene" a lui BIBÓ ajunge acum pentru prima dată în fața cititorului român, în limba sa maternă, în traducerea regretatului Gelu Mario PĂTEANU, om de cultură "central/est-european" prin excelență, care, prin opera sa de interpret, poate că a reușit să aducă mai aproape și până acum două națiuni ale acestei zone încercate de soartă.

"Spune-mi ce anume înțelegi prin Europa de Est, și-ți spun cine ești!" - întrebările de acest gen sunt bune poate pentru un singur lucru: să ne confrunte cu lipsele nebănuite ale cunoștințelor noastre, cu auto- și heterostereotipii ignorate sau considerate tabu, periculoase uneori, în primul rând pentru noi înșine, și al căror număr parcă nu ar vrea să descrească.

Lucrarea lui BIBÓ ne umple probabil numeroase goluri, dar cu siguranță va crea tot atâtea. În Europa de Centru și de Est poate că așa-i și firesc.

Péter VERES

Ediții ale studiului

BIBÓ István (1946): **A kelet-európai kisállamok nyomorúsága.** Új Magyarország. (Az Új Magyarország röpiratai). Budapest

BIBÓ István (1982): **A kelet-európai kisállamok nyomorúsága.** In: Uő., **BIBÓ István (1911-1979) összegyűjtött munkái.** Sajtó alá rend. KEMÉNY István, SÁRKÓZI Mátyás, [Bev.] SZÖLLŐSY Árpád, SZABÓ Zoltán. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem. 2.t. Bern

BIBÓ István (1986): **A kelet-európai kisállamok nyomorúsága.** In: Uő., **Válogatott tanulmányok.** Magvető. 2.k. Budapest

BIBÓ, István (1986): **Misère des petits États d'Europe de l'Est.** Trad. par György KASSAI (Postf.: Sándor SZILÁGYI), L'Harmattan (Domaines danubiens 4.). Paris

Bibó István (1991): **The Misery of the Eastern European Small States.** In: **Democracy, revolution, self-determination.** Boulder, Co.; Social Science Monographs; Highland Lakes: Atlantic. Published: Research Publications; New York: Distributed by Columbia University Press, 1991

BIBÓ, István (1992): **Die Misere der osteuropäischen Kleinstaater.** Aus dem Ungarischen von Béla RÁSKY - Neue Kritik. Frankfurt a. M.

BIBÓ, István (1994): **Miseria dei piccoli Stati dell' Europa orientale.** Trad. di Armando NUZZO. Il Mulino (Intersezioni 139). Bologna

BIBÓ István (1997): **A kelet-európai kisállamok nyomorúsága.** In: **A kelet-európai kisállamok nyomorúsága.** Utószó: BAKK Miklós. Kriterion. Bukarest - Kolozsvár.

P.S. În 1997 a apărut și în antologia în limba cehă, editată de Doplněk, Brünn - Kalligram, Bratislava. Potrivit unei informații recente (obținută prin bunăvoința dl. Péter EGYED de la Universitatea „BABEȘ-BOLYAI” din Cluj), după ani de zile de tergiversări, s-a pus din nou și problema editării unui volum întreg, românesc, din lucrările lui BIBÓ. În speranța apariției acestuia cât mai apropiate, adresăm cele mai bune urări celor care îl vor realiza. Suntem convingși că partea apărută în „ACTA” a „Mizeriei ...” va trezi interesul cititorului său inclusiv în privința acestui volum.



Mizeria statelor mici est-europene I.

3. Prăbușirea celor trei state istorice din Europa de Est

De catastrofa celor trei țări istorice din Europa de Est (Polonia, Ungaria și Boemia) merită să ne ocupăm în mod special. Pe de o parte prăbușirii lor îi revine în catastrofa sistemului de state din Europa un rol mult mai decisiv decât s-ar părea la prima vedere. Pe de altă parte, lipsa de echilibru din conștiința politică a acestor țări demonstrează și mai caracteristic decât în cazul celorlalte state, cauzele și factura dificultăților din Europa Centrală și de Est.

În legătură cu haosul din Europa de Est și Sud-Est, a menționa printre cauzele sale cu precădere prăbușirea monarhiei HABSBUGilor, înseamnă a induce în eroare. Cauza haosului a fost mai degrabă **existența** acestei monarhii. Asupra prăbușirii ei nu se rentează să insistăm prea mult, deoarece chiar în cazul unei evoluții mai favorabile, conglomeratul de state al HABSBUGilor, - ocazional, hibrid și lipsit de coeziune internă - nu putea constitui factor de stabilizare pentru Europa Centrală și de Est. Existau însă, având rădăcini mult mai adânci, cele trei state istorice, Polonia, Ungaria și Boemia, care, eclipsate mai mult sau mai puțin de monarhia habsburgică, după prăbușirea acesteia au răzbătut totuși la lumină. Ele au izbutit să demonstreze că sunt națiuni reale și vii, nu ca statul HABSBUGilor, însă n-au fost capabile să-și reia rolul deținut înainte de înfirișparea dinastiei. La prăbușirea sistemului de state al Europei a contribuit decisiv tocmai lipsa de echilibru interior a acestor trei state: **Ungaria** reprezintă punctul unde, edificiul politic defensiv realizat de Franța împotriva Germaniei a rămas cu o breșă de la început, din 1918; **Cehoslovacia**, punctul unde acest sistem de apărare s-a prăbușit în 1938, încă înainte de a fi fost utilizat; iar **Polonia** a fost acel punct arhimedian din care expansiunea germană a izbutit să destrame pentru scurtă vreme solidaritatea dintre Occident și Est, deopotrivă inamici ai săi - prin breșa creată în felul acesta s-au revărsat

asupra lumii toate ororile celui de-al doilea război mondial.

Necazurile celor trei state încep deopotrivă la sfârșitul secolului XVIII. și în ultimă analiză se datoresc dificultăților aflate în calea formării și stabilizării națiunilor în acest spațiu.

Problema Poloniei

Problema Poloniei a constat în faptul că regatul polon istoric era compus din două părți: **una polonă** în sensul strict, polonă la modul omogen, dar și **una lituaniană**, conexasă lui prin uniune personală; în această a doua parte pătura conducătoare era aproape complet polonizată, populația fiind însă în parte **lituaniană**, dar în majoritate covârșitoare **rusă de religie ortodoxă**. În epoca modernă, puterea de atracție a Rusiei în ascensiune s-a promovat tot mai categoric în privința acestei populații, concomitent cu tendința de expansiune germană vizând Prusia de Vest înglobată Poloniei; această năzuință era însă, atât sub aspectul etnic cât și sub cel istoric, mult mai puțin fondată decât pretențiile rusești. Atunci când, datorită anarhiei din Polonia, presiunea rusă și prusacă a început să se orienteze spre dezmembrarea teritorială a Poloniei, s-a prezentat vizavi de pradă și Austria hibridă care nu avea nici o pretenție serioasă în privința unor teritorii poloneze. În urma primei împărțiri a Poloniei a luat naștere o deosebit de viguroasă mișcare democratică de la care patrioții poloni nădăjduiau reînvierea internă și externă a țării lor. Într-adevăr, mișcarea a dus la serioase reforme educaționale și politice, culminând în constituția din 1791, care a avut un răsunet european. Între timp însă revoluția franceză a deplasat în altă parte centrul de greutate al politicii europene. Astfel, anarhia Poloniei, anumite efecte ale situației generale din Europa, precum și imixtiunea Austriei au amplificat acțiunea de dezmembrare a Poloniei, până la nivelul **împărțirii întregii Polonii**.

Împărțirea totală

Prin cea de a treia împărțire, Rusia obținea în mare și pe de-a-ntregul toate teritoriile ruso-lituaniene, pe când teritoriile pur polone și-le-au



împărțit între ele Prusia și Austria. Situația creată a fost o lecție istorică pentru Polonia, pe baza a căror învățături trebuia să accepte Rusia care nu mușcase din teritoriul polon propriu-zis drept **acoperire a spatelui** - și să încerce astfel să-și restaureze viața națională, față de cele două puteri germane. Polonezii trăiau însă sub efectul îngrozitoare împărțiri a națiunii lor, atribuind-o întru totul violenței brutale și nu erau capabili să facă distincție între ceea ce fusese, în această împărțire, **necesitate istorică** și simplă **violență**. Tocmai de aceea, ei n-au renunțat nici o clipă la visul marii Polonii istorice, și printre altele acesta a fost motivul lor de a se grupa în jurul lui Napoleon. Dovada că alergau după himere a făcut-o anul 1812, când Napoleon, invadând Marele Ducat al Lituaniei, n-a fost nicăieri întâmpinat de acea insurecție națională polonă, făgăduită lui de către adepții săi polonezi. În schimb, întreaga acțiune a fost cu atât mai bună să-i stârnească Rusiei convingerea că **restul existent al Poloniei înseamnă pentru ea menținerea unui pericol**.

Drept consecință a urmat **a patra împărțire a Poloniei**, în 1815, mai gravă decât cele anterioare, pentru că de data aceasta Rusiei îi revenea o mare, ba chiar covârșitoare parte din **teritoriile polone propriu-zise** și de-acum cele trei mari puteri participante la împărțire erau **în mod egal interesate** să nu mai existe un stat polon nici pe teritoriul polon propriu-zis. În felul acesta nu mai exista în Europa nici o mare putere care să fi avut interesul și posibilitatea de a restaura Polonia. Au trebuit să treacă o sută de ani până ce prăbușirea concomitentă a Rusiei țariste și a puterilor centrale să îngăduie renașterea Poloniei.

Lecția istorică neacceptată

Istoria a pus Polonia din nou în fața aceleiași probleme: să-și bazeze viața națională pe teritoriile **polone** și să știe renunța la întinsele regiuni estice unde mai existau mari latifundiari poloni, dar nu și mase poloneze. Așa numita linie CURZON reprezenta concluziile acestei situații. Polonia însă nu și-a însușit lecția, căci în 1920 n-a putut rezista tentației de a depăși linia CURZON, folosindu-se de situația periclitată a Rusiei

Sovietice. Prin pacea de la Riga, **o minoritate de peste șase milioane de ruși și ucrainieni** intra sub stăpânire polonă, ceea ce constituie un serios factor pentru crearea situației în care Polonia s-a împărțat de democrație, întrucât nu era sigură de sentimentele naționale ale populației, iar catastrofele istorice din trecutul națiunii polone nu-i puteau insufla curajul de a spera că prin concesii generoase și democratice va putea să-și atașeze strâns aceste teritorii.

Sărbătorind faptul că prin pacea de la Riga se apropiase de frontierele sale istorice, Polonia n-a remarcat că desfășurase această acțiune în momentul cel mai critic și mai periclitat al existenței noului stat sovietic; rezultatul a fost că în concepția politică sovietică Polonia deveni, **simbolic, călcâiul lui Ahile al său pentru orice atac răuvoitor** care amenința noul imperiu socialist, din partea lumii capitaliste. Douăzeci de ani mai târziu, în 1939, când atacul german periclita din nou existența Poloniei, aceasta cade și pentru a treia oară la același examen istoric: **acela al stării de încredere între ea și Rusia**.

La încheierea celui de al doilea război mondial, starea de spirit a Poloniei a fost din nou convingerea că **“Europa fi este datoare”**. Iar când rușii au ridicat pretenții în privința liniei CURZON, Polonia n-a acceptat-o drept singura soluție posibilă, impusă de învățămintele unei serii de catastrofe repetate timp de o sută cincizeci de ani - ci ca pe **un grav prejudiciu** în urma căruia i se cuvenea o compensație foarte mare. Întâmplător, lucrurile se petreceau într-un moment când puterile directe din Europa considerau, pe diverse temeuri, că ele sunt datoare cu aceste compensații. Într-adevăr, le-au și acordat **sub forma Sileziei și a unei jumătăți din Pomerania**, punând într-adaos posibilitatea evacuării complete a populației germane din aceste teritorii. Astăzi nu putem încă evalua reacția de perspectivă a acestei decizii, dar este îndreptățită temerea că în jurul acestei probleme se va contura o foarte gravă criză de conștiință europeană și că într-o bună zi Polonia însăși va trebui să-și dea seama că **o compensație mai mică ar fi însemnat mai mult**.



Problema Ungariei istorice

Problema inițială a Ungariei este identică cu cea a Poloniei: exista un cadru statal istoric dat, care însă nu era pe de-a-ntregul de limbă maghiară, ci se împărțea între mai multe naționalități. Acestea alcătuiau două grupe: naționalitățile **teritoriilor nordice** participaseră activ la întregul destin istoric al statului ungar istoric și era foarte probabil că ar putea participa la menținerea unui stat ungar multilingv, dar având o conștiință istorică identică. În schimb, pentru naționalitățile din **partea sudică** a Ungariei, importanța statului ungar se diminuase pe parcursul îndelungatei dominații otomane, așa că ele nu își mai așteptau protecția și eliberarea **de la statul ungar**, ci de la **imperiul habsburgic** care absorbise Ungaria și care le-a și adus eliberarea. De aceea, după alungarea turcilor, când - printr-o legătură mai mult sau mai puțin strânsă - ele s-au reinteegrat pe baza dreptului istoric în statul ungar, această legătură nu mai însemna nimic pentru naționalitățile din sud, și odată cu formarea statelor de limbă înrudită din Balcani, **au început să graviteze în forță către acestea**. Adepții mișcării democratice și naționale maghiare își închipuiau că libertatea democratică avea să realizeze implicit și unitatea națională în cadrul Ungariei istorice. Speranța aceasta s-a dovedit a fi o simplă iluzie, deoarece în 1848 când națiunea maghiară a pornit cu mare avânt să-și cucerească independența față de HABSBUGi, ea s-a pomenit confruntată cu naționalitățile de altă limbă din țara ei, înainte de toate cu **croații, sârbii și românii**, ale căror năzuințe de separație n-a fost dispusă a le recunoaște. În felul acesta Ungaria lansată în lupta pentru libertate a fost pusă în situația unei duble confruntări: cu puterile **reacțiunii europene** și cu propriile-i **naționalități nemulțumite**, rezultatul fiind catastrofa din 1849.

Învățămintele fatale ale catastrofei din anul 1849

În conștiința politică a națiunii maghiare s-au fixat două învățămintele ale acestei catastrofe: pe de o parte că **în lupta sa pentru independență Ungaria fusese abandonată de Europa**, iar pe de

altă parte că **naționalitățile de limbă străină se vor folosi de libertatea democratică spre a se detașa**. Prima concluzie a dat naștere la compromisul austro-ungar de la 1867, esența acestuia concretizându-se în faptul că spre a-și păstra propriul teritoriu istoric, Ungaria renunța la independența deplină. A doua dintre concluzii a generat linia evolutivă care a îndepărtat Ungaria de idealurile democratice, deoarece datorită catastrofei de la 1848-49 în conștiința maghiarilor s-a fixat teama că asumarea tuturor consecințelor democrației avea să ducă la detașarea tuturor teritoriilor locuite de naționalități. Lecția propusă de istorie adepților Ungariei istorice era aceea de a încerca să mențină țara istorică în nord, luând act de faptul că spre sud au de-a face cu popoare demult înstrăinate față de ei. În locul acestei concepții s-a adoptat o politică cu vederi destul de înguste, care își închipuia că zădărniciind în mod meschin promovarea în domeniile dreptului public a diferitelor limbi nemaghiare din Ungaria, își va asigura astfel conservarea Ungariei istorice. Rezultatul a fost că după naționalitățile din sud - având deja conștiința națională proprie și total distinctă - **populația slovacă și rusă din teritoriile nordice** s-a dezis și ea, definitiv, de ideea Ungariei istorice.

Complexul Trianon

În această situație este surprinsă Ungaria de prăbușirea din 1918, când se învederează rapid că lichidarea Ungariei istorice este inevitabilă. Lichidarea aceasta a avut loc însă în condiții atât de necugetate, încât Ungariei i s-au luat **nu numai teritorii alogene din punct de vedere lingvistic**, ci pe deasupra, cu multă larghețe, și **teritorii maghiare**. Consecința a fost pe de o parte un șir întreg de crize politice interne din Ungaria, care au avut darul de a instaura până la urmă un regim al celei mai obscure reacțiuni, iar pe de altă parte faptul că în concepția politică maghiară **împărțirea Ungariei întregi i se atribuia pur și simplu violenței brutale și ipocriziei învingătorilor**, această concepție nefiind capabilă să facă distincție între justetea detașării teritoriilor **de altă limbă** și injustetea **răpirii nedrepte a teritoriilor de limbă**



maghiară. Drept consecință, nu s-a putut dezice de **iluzia Ungariei mari, istorice,** ajungând și mai mult în starea de spirit că **Europa îi este datoare pentru o gravă nedreptate.** Tocmai de aceea, după 1938 Ungaria s-a considerat absolvită de orice îndatoriri europene și odată ce i s-a deschis posibilitatea modificării statutului său teritorial, nu s-a limitat la teritoriile de limbă maghiară, ci în măsura posibilităților, a continuat să alerge după iluzia Ungariei mari, istorice, mergând drept înainte către catastrofa din 1944. **Datorită acesteia, iluzia Ungariei mari, istorice s-a prăbușit definitiv,** însă astăzi nici acest lucru nu este de ajuns: Ungaria trebuie să se confrunte cu o pace care, promițând să fie definitivă, nu îi asigură nici de data aceasta **nici frontierele etnice.** Va avea oare Ungaria suficiente resurse interne spre a suporta acest lucru? Iată problema decisivă pentru viitoarea sa dezvoltare democratică.

Boemia istorică și Cehoslovacia

Problema celei de-a treia țări istorice din estul european, Boemia istorică, a evoluat de asemenea din lipsa de coincidență a frontierelor lingvistice și istorice. Pe teritoriul Boemiei istorice, constituind unitate strânsă din punct de vedere geografic, s-a conturat până pe la mijlocul evului mediu următoarea situație: două treimi din populație era cehă, iar o treime, de jur-împrejur în zona frontierelor, germană. Populația germană își avea propria conștiință de **german** din Boemia, după cum cea cehă și-o avea pe cea de **cehă** din Boemia, și amândouă - în același fel și împreună - considerau că țara este a lor. În răstimpuri, de exemplu pe vremea războaielor husite, opoziția dintre cele două popoare se agrava; în alte perioade se atenua. Germanii s-au orientat întotdeauna mai degrabă spre imperiul german, pe când cehii făceau de preferință o politică est-europeană, însă toate acestea se pierdeau în ciocnirea tipic medievală dintre mii de interese mărunte. După ce HABSBUGII ajung la putere, orientarea germană devine tot mai puternică, iar în războiul de treizeci de ani se estompează de tot până și statutul de stat distinct al Boemiei. Cu toate acestea, **cadrul statal istoric al Boemiei s-a conservat,** dimpreună cu conștiința

aparte legată de el, atât la cehi cât și la germani. La cumpăna dintre secolele XVIII. și XIX. atât conștiința cehă cât și cea germană au ajuns mișcări largi de masă și s-au confruntat puternic, însă ambele își revendicau încă, considerând că le aparține, întreaga Boemie, cea istorică. Pe parcursul conflictelor lingvistice tot mai acute, ambele părți au depășit încetul cu încetul ideea Boemiei istorice: cehii își căutau acoperire în solidaritatea slavă, germanii în ideea Germaniei Mari. Tot sub semnul ideii slave s-au îndreptat preocupările politice și culturale cehe, din ce în ce mai puternic, spre slovacii care trăiau în nordul Ungariei istorice, însă înstrăinați de ea și orientați tot mai mult spre cehi. În primul război mondial s-au înființat legiuni cehoslovace, iar la sfârșitul conflagrației a luat naștere statul cehoslovac independent.

Contradicțiile din procesul de formare statală a Cehoslovaciei

Datorită prăbușirii Germaniei, Cehoslovacia a izbutit să mențină unitatea Boemiei istorice cu populație mixtă, în schimb din est și-a anexat teritoriile slovace din Ungaria istorică și pe deasupra, sub semnul rotunjirii teritoriale, teritorii considerabile maghiare. Principiul pe care se fonda noua formațiune statală era contradictoriu: teritoriile cehe erau legate de noul stat prin continuitate istorică și etnică; teritoriile germane aveau cu el o legătură **istorică** dar nu și etnică; teritoriile slovace, una **etnică** dar nu și istorică; în fine cele maghiare nu aveau **nici** legături istorice și **nici** etnice cu el.

În această situație, adepții națiunii cehoslovace căutau să așeze existența statului cehoslovac pe două baze ideologice: **democrația** și principiul **inviolabilității reglementărilor teritoriale stabilite în 1919 la Versailles.** Noul stat cehoslovac era mai calificat pentru democrație decât vecinii săi est-europeni, nu numai prin faptul că societatea cehă era mai evoluată, mai industrializată și mai civică decât cea polonă și maghiară - dar și prin optimismul său mult mai accentuat decât al acestora. Suita de catastrofe istorice ale Poloniei a început în secolul XVIII., a Ungariei în secolul XIX., iar optimismul lor privind



democrația se frânse încă de atunci. În schimb cehii trecuseră prin secolul XIX, susținând lupte politice dure în umbra imperiului habsburgic, dar fără a-și pierde speranțele politice, iar acest optimism le-a asigurat suflul pentru orânduirea politică democratică realizată între 1918 și 1938, drept veritabilă oază printre diversele fascism și absolutisme. Cehii au dreptate când afirmă că a fi german sau maghiar în statul cehoslovac n-a fost nici pe departe ceva insuportabil.

Dar pentru că la formarea noului stat ponderea principală îi revenea principiului etnic, nu numai ca denumire dar și în structură, noul corp statal le era tot mai străin germanilor din teritoriul istoric, nemaivorbind despre maghiari, care fuseseră înglobați într-adevăr incidental. Rău nu le mergea, însă le cam lipsea motivația: ce anume căutau ei în țara cehilor și slovacilor care se regășiseră pe temeiul fraternității slave?

Cealaltă bază ideologică a existenței și justificării statului cehoslovac a fost ideea invulnerabilității reglementărilor teritoriale de la Versailles din 1919. În măsura în care simțeau că ideea democrației nu le poate scuti statul de efectele forțelor centrifuge, cehii susțineau această idee chiar mai mult decât francezii, cu un veritabil dogmatism rigid care **și-a avut partea sa** în a pricinui întorsătură catastrofală survenită în evoluția politică a Europei.

Catastrofa din anii 1938-1939

Când agresiunea hitleristă a început să vizeze, în 1938, teritoriile germane din Boemia, s-a văzut curând că nu numai populația germană, dar și cea maghiară, ba chiar o bună parte a celei slovace din Cehoslovacia, e lipsită de solidaritate față de statul cehoslovac. Doleanțele erau neserioase și exagerate, însă sentimentul înstrăinării exista. Semnele vizibile ale acestei lipse de solidaritate au contribuit la determinarea puterilor occidentale să accepte ideea că prin aplicarea principiului etnic trebuie împărțită și Cehoslovacia în două. Așa cum s-a desfășurat însă la Munchen, partajarea aceasta nu însemna doar secționare, ci deplină asevire față de Germania lui HITLER, urmată peste șase luni de anexiunea

totală a Boemiei. Cehoslovaciei i s-a întâmplat deci același lucru ca și Poloniei și Ungariei: un proces istoric de mult timp aflat în desfășurare s-a încheiat într-un moment istoric în condițiile exterioare ale celei mai brutale violențe. Situația a pricinuit incapacitatea cehilor de a sesiza, dincolo de violența brutală, ceea ce nu era decât o verigă în lanțul unui proces îndelungat și corespunzător evoluției est-europene. Cu tot dreptul de altfel, cehii considerau pur și simplu că **Europa i-a abandonat iar propriile lor naționalități i-au atacat din spate** - și că Europa **le datorează** restaurarea statului lor liber.

Înfățișarea Cehoslovaciei renăscute

Odată cu încheierea celui de-al doilea război mondial s-a putut proceda într-adevăr la achitarea acestei datorii. După catastrofă, statul cehoslovac și-a înălțat din nou capul, dar **amintirea catastrofelor** i s-a imprimat pe înfățișarea politică tot atât de inefasabil pe cât s-a impregnat pe înfățișarea sufletească a națiunii polone și maghiare. Cehoslovacia nu mai așteaptă de la democrație să-i transforme într-o unitate bine consolidată țara multilingvă, după cum Polonia și Ungaria au pierdut deasemenea această speranță. Înainte însă consecințele antidemocratice ale deziluziilor de acest gen constau în faptul că țara respectivă își făcea aranjamente în vederea **oprimării lingvistice meschine și a deznaționalizării** minorităților sale. Astăzi Cehoslovacia, depășindu-le pe toate acestea, a enunțat programul expulzării tuturor minorităților ne-slave. Lucru dement, dar având logica sa: cehii vor **democrație pentru ei înșiși, liniște pentru țară** dinspre naționalități, dar în același timp și integritate teritorială neatinsă - adică **totul deodată**. În spatele acestei dorințe însă nu se află conștiința forței proprii, ci teama alimentată de catastrofa trăită. În acest punct se diferențiază linia evoluției cehoslovace de cea iugoslavă, cu toate că ambele au început sub auspicii foarte asemănătoare: în 1938-39 Cehoslovacia a trăit experiența propriei sale slăbiciuni și a lipsei de forțe coezive, în așa măsură încât a slăbit până și legătura dintre cehi și slovaci, naționalități constitutive ale statului; față de aceasta, în 1941-44



Iugoslavia a avut experiența redutabilei sale forțe, experiență care va fi decisivă pentru fuziunea într-o singură națiune a sârbilor și croaților inițial antagoniști. Iugoslavii vor mult pentru că se simt capabili de orice, pe când cehii vor totul deoarece nici un fel de securitate nu li se pare suficientă și știu că acum Europa își mai amintește încă de datoria istorică față de ei. Într-adevăr, cel puțin în privința germanilor din Boemia, puterile care pun la cale soarta Europei au cedat dorinței cehilor da a-și expulza minoritățile. Și aici este însă valabil ceea ce am spus în legătură cu Polonia: în jurul acestei probleme începe să se contureze o gravă criză europeană, și se pune pregnant întrebarea dacă ideea intangibilității depline a teritoriului său reprezintă chiar o atât de mare valoare pentru Cehoslovacia, ca să accepte în schimbul ei să fie unul din personajele acestei crize de conștiință.

Trăsături comune în destinul celor trei state istorice

Trăsăturile comune în destinul celor trei state istorice din Europa de Est sunt ușor de schițat, după cele de mai sus. De la sfârșitul secolului XVIII. și până în zilele noastre, toate trei națiunile au avut parte de lecția care se numește **a deveni națiune**, sau mai precis **a redeveni națiune**. Fiecare la timpul său - Polonia între 1772-1794, Ungaria între 1825-1848, iar Boemia între 1918-1938 - a reacționat cu atât de mare avânt la mișcarea democratismului și patriotismului european, încât contemporaneitatea din occident s-a simțit îndreptățită la cele mai mari speranțe. Toate trei au trebuit să se confrunte însă cu faptul că datorită caracterului multilingv, nu sunt capabile să insuflă **o conștiință națională unitară teritoriilor istorice moștenite**, de care erau legate prin sentimente atât de adânci. Toate trei s-au amăgit un timp cu speranța deșartă că fuziunea populației centrifuge se va realiza prin **forța coezivă a democrației și libertății**. Pretutindeni, speranța aceasta se nutrea din marele exemplu al dezvoltării din Franța, unde covârșitoarea experiență a marii revoluții integrase cu atâta succes minoritățile de altă limbă în conștiința națională unitară. Exemplul francez se baza însă pe două

milenii de evoluție culturală, pe un cadru politic de o mie cinci sute de ani, pe o milenară putere centrală, pe cinci secole de conștiință națională și pe prestigiul marii revoluții **franceze**. Iată exemplul pe care voiau să-l urmeze statele est-europene trezite dintr-o îndelungată catalepsie și având de luptat cu dificultățile simplei existențe. Este firesc că speranța în forța coezivă a democrației s-a dovedit a fi deșartă și că a urmat **împărțirea totală a Poloniei, prăbușirea războiului de independență a maghiarilor în 1849 și catastrofa Cehoslovaciei în 1938-39**. Toate trei au fost fatale din cauza că țara aflată în luptă cu puterile reacționare din Europa s-a confruntat concomitent și cu propriile sale minorități nemulțumite. Toate trei națiunile considerau - și cu tot dreptul - că Europa le-a abandonat în mod rușinos. Procesul dezmembrării celor trei state, mai precis: împărțirea Poloniei de cinci ori la rând, catastrofa din 1849 și dezmembrarea din 1919 a Ungariei, precum și catastrofa din 1938-39 a Cehoslovaciei, s-a desfășurat în condițiile atât de flagrante ale **violenței brutale și ale nedreptății**, încât starea de spirit a nici uneia dintre cele trei țări nu-i permitea să întrezărească, dincolo de voința brutală a puterii, **într-o anumită măsură și logica istoriei**.

Dimpotrivă, drept reacție a violenței și nedreptății și-a făcut apariția - tenace și crispată - iluzia că destrămarea cadrului istoric este **pe de-a-ntregul** doar rezultatul unor cauze incidentale, al factorilor puterii și al violenței brutale. În consecință, aceste țări considerau că evenimentul nu a survenit cu necesitate și nu este ireversibil; că odată cu prăbușirea dominației violenței și nedreptății, nu mai rămân piedici în calea restaurării cadrului istoric. Suferințele și vaierul polonezilor, maghiarilor și cehilor oprimați confereau o serioasă realitate imaginii despre Polonia Însângerată, Ungaria Însângerată și Cehoslovacia Însângerată - și aceste imagini au început să fie reflectate asupra **întregii** țări istorice dezmembrate: în imaginația lor, sângera teritoriul statal **istoric** desenat pe hartă, și nu comunitatea mai restrânsă alcătuită de adevărații polonezi,



maghiari și cehi. Cel mai mare bine le-ar fi făcut acestor trei națiuni acela care ar fi procedat la lichidarea țării lor istorice ținând seama cu toate strictetea de principiile etnice și de autodeterminare. Fărămițarea țării istorice ar fi durut o bună bucată de vreme chiar și în acest caz, însă fără efectul turbulent pricinuit de suferințele conaționalităților oprite - iar faptul că din partea popoarelor alofone, trecute sub alte dominații, n-ar fi venit proteste serioase și tendințe serioase de întoarcere la cadrul istoric, ar fi avut un efect de-a-dreptul degrizant. S-ar fi format astfel un climat public nevoit să-și dea seama de inevitabilitatea dezmembrării parțiale și apt să se deprindă până la urmă cu noile frontiere bazate pe forța faptelor. Deoarece însă nu s-a întâmplat așa, toate trei națiunile s-au cramponat, ba chiar - în cazul Cehoslovaciei - se cramponează până-n zilele noastre, de propriile lor frontiere istorice.

După experiența catastrofei sale, fiecare dintre ele s-a deziluzionat în privința efectului coeziv al democrației și, puse în fața alternativei de a rămâne fidele idealurilor democratice sau pretențiilor teritoriale, au optat fără șovăire pentru acestea din urmă, fără să le pese că fiecare dintre ele fusese cândva, la timpul său, mândria democrației europene. În interesul conservării teritoriului statal istoric, Polonia și Ungaria au experimentat ineficiențele mijloace ale opririi și deznaționalizării minorităților, iar recent de tot Polonia și Cehoslovacia au adoptat linia cu totul radicală de a-și expulza complet minoritățile și nu mai mențin în această privință nici măcar aparențele democratice. Fiecare din ele a rămas mult în urma înaltului exemplu de înțelepciune democratică dat de Danemarca în 1919, când a declarat că dorește să-și recupereze până și teritoriile istorice daneze numai prin plebiscit. Toate trei națiunile în chestiune, sub efectul gravelor zguduirii suportate, au ajuns în starea de spirit de a considera că **nu au decât revendicări față de lume**, fără obligații și răspunderi. Faptul s-a manifestat înainte de toate prin lipsa de reticiență morală cu care aceste țări au năzuit la restabilirea unui status quo considerat "valabil" de ele. Nu mai puțin gravă este lipsa de răspundere manifes-

tată și în felul cum aceste țări - deziluzionate de metodele democratice, dar cramponate de acel status quo istoric - au încercat să asigure monolingvismul țării lor fie prin deznaționalizare, fie prin expulzare.

Europa abandonase într-adevăr, în situații grave, aceste trei țări, și simțea într-o oarecare măsură datoria invocată neconținut de ele. Dintre cele trei națiuni însă Ungaria își prezenta revendicarea morală în momente nepotrivite și la un mod greșit: întâi în perioada lipsită de șanse a reacțiunii de după 1849; a doua oară între 1918 și 1938 sub dominația regimului axat rigid pe ideea de status quo, și întrupată într-un revizionism cverulant; iar a treia oară în 1938-1941, ca aliată a fascismului. În schimb Polonia și Cehoslovacia, atât în 1918 cât și în 1945, își prezentau nota într-un moment când Europa se simțea datoare, fiind în același timp și capabilă să le dea satisfacție.

Așadar în acest punct destinele celor trei țări se diferențiază întrucâtva: pe când Ungaria nu poate conta nici măcar pe dobândirea frontierelor sale etnice, asistența internațională epurează de minorități întregul teritoriu istoric al Boemiei, iar Polonia primește drept despăgubire pentru teritoriul său istoric pierdut, teritorii epurate în același fel. În Ungaria se poate conta deci pe **o gravă criză psihologică afectând până și viitorul democrației**; în schimb Polonia și Cehoslovacia pot deveni în viitor personaje ale unei ample **crize de conștiință a Europei**, în legătură cu expulzările în masă. Situația în care toate cele trei țări își vor putea ocupa, cu sufletul deplin împăcat, propriul cadru obișnuit și ne-pus în discuție nici de alții, rămâne încă o chestiune a viitorului mai îndepărtat.

4. Deformarea culturii politice a Europei Centrale și de Est

Astăzi este foarte răspândită opinia că Europa Centrală și de Est, sau mai exact întregul teritoriu de la est de Rin, dintre Franța și Rusia deci, se caracterizează în materia de cultură politică printr-un fel de **înapoiere originară**. Se



invocă specificul arierat, antidemocratic al **raporturilor sociale** din aceste teritorii, duritatea **metodelor lor politice**, caracterul îngust, meschin și violent al **naționalismului** lor; se spune că în acest teritoriu **puterea politică** se află în mâinile marilor latifundiați aristocrați, ale capitaliștilor monopoliari și ale clicilor militare, de care aceste țări nu se pot debarasa pe cont propriu; se afirmă că acest teritoriu este o pepinieră a tot felul de **filosofii politice** confuze, obscure și mincinoase. Toate acestea par a sugera probabilitatea că popoarele și țările din acest teritoriu sunt, **prin habitusul lor, incapabile de dezvoltare democratică de tip vest-european.**

Această prezentare pornește de la anumite fapte reale, dar concluzia sa finală induce într-o eroare gravă. Este însă eminentamente aptă de a justifica acel gest de lehamite cu care să te eschivezi de obositoarele și incommodele probleme ale consolidării acestui teritoriu și de a motiva cele mai contradictorii propuneri de soluționare caracterizate printr-o singură trăsătură comună: faptul că sunt deopotrivă superficiale și periculoase.

Înapoiere originară, sau impas istoric?

Nu începe îndoială că aceste țări sunt foarte îndepărtate de democrațiile maturizate vest- și nord-europene. Nu este îndoielnic nici faptul că daturilor structurii lor sociale le revine un rol serios în această privință. Instituțiile care au constituit școala premergătoare a democrației din Europa de Vest, au transformat mult mai puțin intensiv societatea Europei Centrale și de Est. Zona **feudalismului** conceput în sens occidental, adică bazat pe relații personale de tip contractual, se întindea numai până la Elba; dincolo de ea începea predominanța **iobăgiei** rigide și uniformizate. Dominația metodelor sociale și ale formelor de contact îndulcite de modul de viață burghez, de creștinism și de umanism, ajungea până la păturile cele mai de jos în măsură descrescândă de la vest spre est. Corespunzător acestui fapt, în aceste țări dezvoltarea burgheziei urbane, purtătoare a revoluțiilor din epoca modernă, precum și evoluția muncitorimii industriale pornită pe urmele ei, a fost mult mai puțin

organică decât în Europa de Vest, și totodată au fost mai restrânse numeric și mai izolate. Față de toate acestea, se pot însă menționa și serioase avantaje. În primul rând faptul că - fie și în măsură mai mică - antecedentele creștine, umaniste, burgheze și muncitorești ale dezvoltării sociale moderne **au existat** și în acest teritoriu. Timp de secole întregi, popoarele din Europa Centrală și de Est au fost distanțate de Europa de Vest prin gradul dezvoltării lor sociale, politice și economice, dar foarte apropiate nu numai sub aspectul teritorial și sub acela de habitus. În țările est-europene existau antecedente considerabile de tot ale formei de viață a țărănimii libere și ale libertății politice, iar una dintre cele mai mari speranțe ale Europei secolului XIX. a fost tocmai imensul răsunet stârnit de ideea europeană a libertății în Europa de Est. Făcând abstracție de Rusia, speranța aceasta nu s-a îndeplinit, dar motivul pentru care teritoriul acesta a ajuns mai înapoiat față de Europa de Vest, decât fusese înainte, nu poate fi explicat prin cauze pur sociale. Fără îndoială au existat și acum cincizeci de ani observatori cu ochi buni în Europa de Vest, care au sesizat stagnarea și lipsa de viață a culturii politice italiene; care au remarcat, dincolo de randamentul cultural și științific european al Germaniei, marea înapoiere a structurii ei sociale, precum și-au dat seama și de faptul că la micile națiuni "iubitoare de libertate" din Europa de Est, dominația ideii de libertate nu este atât de profundă și de înrădăcinată pe cât se pare de la distanță. Dar n-au putut exista din cei ce, pe temeiul unor cauze de habitus, să fi fost capabili a prevedea că până pe la mijlocul secolului XX. nu numai Rusia, dar și Turcia se va afla pe un traiect mai rectiliniu al dezvoltării sociale, decât spre exemplu Polonia sau Ungaria. Situația aceasta nu se poate explica decât cu blocaje ale dezvoltării, datorite unor seisme istorice.

Interese reacționare și sentiment național

Nu începe îndoială nici în privința faptului că în aceste țări latifundiați aristocrați, capitaliștii monopoliari și clicile militare dețineau o putere și exercitau o influență pe care o țară a libertăți spi-



ritului și a dezvoltării sănătoase nu le-ar suporta. Este însă teribil de superficială opinia răspândită, cumcă naționalismul meschin, îngust, violent și antidemocratic al acestui teritoriu s-ar explica prin faptul că mării latifundiari aristocrați, capitaliști monopolitari și clicile militare - deținători ai puterii sau având influență asupra ei - ar avea **interesul** să mențină popoarele acestor țări într-o supunere sclavagistă și să le deturneze atenția de la problemele sociale. Formulată **în felul acesta**, afirmația este un nonsens. Interesele menționate există într-adevăr, însă în chip de latență și sunt foarte bucuroase când vreo mișcare politică le furnizează mase obediente. Dacă însă acesta ar fi factorul decisiv, atunci aici nu ar exista doar un naționalism agresiv, ci pur și simplu servitute și o înapoiere animalică. **Sentimentul național**, fie chiar și îngust și meschin, este un serios **sentiment de masă**, frate bun cu democratismul; ori, persoane și grupuri ancorate solid în niște relații de interese, nu pot nici să stimuleze și nici să trăiască sentimente de masă serioase. Cel mult se străduiesc să exploateze și să fortifice, în interesul propriului lor punct de vedere, efectul derutant și generator de impas, pe care diversele seisme și temeri istorice l-au exercitat asupra dezvoltării politice a unor țări.

Filosofii confuze și propagandă mincinoasă

Este adevărat că în acest teritoriu proliferază cele mai confuze filozofii politice și cele mai grosiere minciuni politice - din cele ce, într-o societate sănătos dezvoltată, nu prea pot fi nici măcar formulate, ne-cum acreditate. Este însă pueril să-ți imaginezi că deformarea dezvoltării unei culturi politice se poate pricinui de către niște filozofii confuze sau de către instigările unei propagande răuvoitoare. Un sentiment de masă profund poate să izvorească numai din **afect**, iar afectul numai din **experiențe reale**. Semiadevărurile filosofiilor confuze și minciunile propagandei au efect asupra individului sau colectivității numai dacă anumite emoții timorante și derutante, trăite cu mare intensitate, au trezit în individ și în colectivitate înclinarea de a da crezare semiadevărurilor și minciunilor, pen-

tru că pe baza acestora își pot justifica autoamăgirile, își pot nutri iluziile deșarte, se pot crampona de falsele lor concepte și își pot satisface anumite porniri. Semiadevărurile și minciunile propagandei nu au priză la sufletele echilibrate. Întrebarea este însă ce anume a dezechilibrat popoarele Europei Centrale și de Est.

Nesiguranța cadrului național

Toate elementele indică o spetă sau alta a **isteriei politice**, iar în cazul depistării isteriilor politice, prima sarcină este aceea de a dezvălui seismele istorice care au perturbat dezvoltarea și echilibrul acestor țări. În Europa Centrală și de Est seismele acestea izvoresc din factura penibilă și dificilă a procesului prin care **s-au constituit națiunile**. Am descris felul cum, datorită dezmembrării Germaniei și Italiei ca și formării imperiilor habsburgic și otoman, frontierele **statale** din acest teritoriu s-au diferențiat de cele **naționale**, și cum acest fenomen a generat **naționalismul lingvistic** și confuzia în ceea ce privește cadrul național. Cu alte cuvinte, tuturor națiunilor de aici le-a lipsit tot ce națiunile Europei de Vest aveau atât în realitate cât și în conștiința colectivității, la un mod atât de firesc, clar, conturat și palpabil: **realitatea cadrului național și statal propriu**, capitala, **familiaritatea** rezultată din coeziunea economică și politică, elita socială omogenă, etc., etc. În Europa de Vest și de Nord mărirea și decadența țării, rolul ei de mare putere sau atrofierea acestuia, dobândirea sau pierderea imperiilor coloniale, putea rămâne un simplu episod, o aventură îndepărtată, o amintire frumoasă sau tristă, toate acestea fiind suportabile în ultimă analiză fără să le zdruncine fundamental, deoarece aceste țări aveau ceva ce nu li se putea lua, nu li se putea contesta. Față de aceasta, în Europa de Est cadrul național era ceva ce **trebuia realizat, trebuia restaurat, trebuia cucerit prin luptă, trebuia să te temi pentru el**, trebuia păzit nu numai de instrumentele puterii cadrelor statale dinastice deja existente, dar și de **indiferența unei părți din populația proprie** și de labilitatea conștiinței naționale.



Teama existențială pentru comunitate

Din această situație derivă cea mai pregnantă caracteristică a psihicului politic lipsit de echilibru în Europa Centrală și de Est: **teama existențială pentru comunitate**. Viața tuturor a fost umbră de o putere de stat străină, lipsită de rădăcini, manifestată ba sub forme europene, ba în chip de insuportabilă opresiune, care - indiferent dacă se numea împărat, țar sau sultan - priva aceste comunități de cei mai buni dintre fiii lor, deoarece le oferea carieră celor mai talentați și temniță sau spânzurătoare celor mai drepti dintre ei. Tulburările iscate în chestiunea frontierelor istorice și etnice n-au întârziat a **stârni conflicte între popoare** și a le determina, în funcție de ocaziile ivite, să experimenteze unele pe pielea altora ceea ce învățaseră de la împărați, sultani și țari. Toate au învățat ce înseamnă să știi că locurile sacre ale istoriei naționale sunt periclitare, pierdute sau încăpute pe mâini străine și dușmănoase; că poporul tău sau o parte din el trăiește sub stăpânire sau opresiune străină. Toate aveau teritorii pentru care se temeau pe bună dreptate sau le revendicau la fel de îndreptățit și nu exista printre ele nici unul care să nu fi fost aproape de nimicirea parțială sau totală. Pentru un vest-european, a-l auzi pe un bărbat de stat al oricăreia dintre micile națiuni est-europene că vorbește despre **“moartea națiunii”** sau despre **“nimicirea națiunii”** înseamnă vorbărie goală, căci un vest-european își poate imagina exterminarea, subjugarea sau asimilarea lentă, dar **“nimicirea”** pur politică de la o zi la alta, rămâne pentru el o simplă imagine emfatică - pe când pentru națiunile est-europene ea constituie o **realitate palpabilă**. Aici nu este nevoie de exterminarea sau expulzarea unei națiuni; pentru ca ea să se simtă periclitată este suficient să-i **conțești existența**, cu suficientă forță și violență.

“Trezirea” conștiinței naționale

S-a putut proceda, cu speranțe de succes, la o asemenea “trezire”, deoarece în spatele acestor națiuni se aflau mase labile care **trebuiau câștigate** pentru ideea națională, sau, cum se spune pe aici, trebuia să li se trezească conștiința națională.

Ce sens avea așa ceva de pildă în Franța sau Anglia, unde nouăzeci la sută dintre oameni nu sunt **englezi** sau **francezi** la modul conștient, după cum nu sunt nici **tați** sau **soți**, **burghezi** sau **proletari** la modul conștient, sau oameni la modul conștient; numai **momentele critice** le generează conștiința acută a apartenenței și a rostului lor în lume. În privința englezilor sau francezilor, neconținută menținere în stare de trezie a conștiinței naționale nici n-ar avea rost, deoarece dacă este necesar, ea se trezește singură, iar dacă se trezește, e incontestabil că se trezește o conștiință engleză sau franceză - căci **ce altceva** s-ar putea trezi? Față de aceasta, în Europa Centrală și de Est totul a fost contestat: întâi s-au luptat între ele cadrele dinastice, apoi cele naționale pentru fiecare suflet de om în parte. Iar la dispută a participat, în funcție de sentimentele, interesele sau ideile sale fixe, moșierul, șeful plasei, preotul, învățătorul, primarul, meșteșugarul localnic care citea ziarele - și se întâmpla să spună fiecare cu totul altceva. Un țaran maghiar sau slovac era confruntat, uneori zi de zi, cu niște **rebusuri extreme** ale existenței comunitare, pe care țaranul francez trebuia să le dezlege cel mult o dată la o sută de ani. În Europa de Est masele populare cu conștiință labilă se confruntau cu patrioții zgomoși, și de aceea în acest teritoriu, mult vehiculată ideea națională putea să pară uneori drept una limitată în mod cu totul grotesc la un cerc restrâns. Așa se explică pentru ce atitudinea negativă adoptată de marxismul vulgar față de ideea națională a avut în Europa Centrală și de Est un răsunet cu totul diferit de cel din Europa de Vest. În Occident, unde cadrul național însemna **un adevăr real continuu și retroproiectabil pe o durată îndelungată**, punctul de vedere al marxismului era pur și simplu o teorie posibilă, puțin cam dogmatică, dar foarte instructivă. Față de aceasta în Europa Centrală și de Est părerea că **ideea națională este o acoperire ideologică pentru interesele unui grup restrâns, de capitaliști**, apărea în chip de pericol mortal vizând existența națională, tocmai din cauza că în acest teritoriu presupunerea era **întrucâtva fondată**. Nu fiindcă în aceste țări într-adevăr burghezia capitalistă ar fi fost elementul



primordial interesat în ideea națională și primordialul purtător al acesteia, căci nu ei îi revenea în primul rând acest rol, ci așa-numitei **intelențe naționale** (în sensul de pătură știutoare de carte - **n. trad.**) și tocmai în aceste teritorii pătura respectivă nu coincidea cu burghezia capitalistă, ba nici măcar nu prea era legată de ea. Este însă adevărat că în aceste țări marile mase populare - pentru care noul cadru național în formare nu coincidea cu istoricește cunoscuta realitate a statului dinastic - au manifestat la început o anumită **pasivitate** față de ideea națională, așa că "intelența" a făcut eforturi imense pentru a "învăța" **poporul** ce anume este lecția denumită **națiune**. Firește instruirea aceasta n-o putea săvârși decât **istoria**, dar până a se săvârși această instruire, concepția marxismului vulgar conform căreia ideea națională servește drept paravan **intereselor unor grupuri restrânse**, periclită mortal eforturile "dialectice" ale intelenței naționale. Iată pentru ce a fost posibil într-o mare parte a acestor țări să se **implanteze o teamă de-a dreptul psihotică** față de socialismul marxist, până și în acele pături ale știutorilor de carte care nu erau legate prin nici un fel de interese mai serioase de regimul capitalist.

Naționalismul antidemocratic

Teama existențială pentru comunitate a fost în aceste țări factorul decisiv datorită căruia **situația democrației** și a dezvoltării democratice **a devenit labilă**.

Pentru ca dezvoltarea politică modernă a unei comunități europene să fie armonioasă și rectilinie, este necesar în esență un singur lucru și anume: **cauza comunității și cauza libertății să fie aceeași cauză**. Cu alte cuvinte: în momentul revoluționar când, prin uriașe seisme revoluționare, individul se eliberează de sub presiunea psihologică a forțelor sociale care îl domină prin grația divină, atunci să fie clar și palpabil că eliberarea **individului** înseamnă implicit **eliberarea întregii comunități**, lărgirea ei și îmbogățirea sa exterioară și interioară.

Democratismul și naționalismul sunt mișcări cu aceeași rădăcină, iar dezechilibrul corelației profunde dintre ele poate duce la perturbații

grave. Așa s-a întâmplat în Europa Centrală și de Est, unde **nu s-a realizat legătura între luarea în stăpânire a comunității naționale și eliberarea omului**, ci dimpotrivă, aceste națiuni au trăit momente istorice care păreau să demonstreze că prăbușirea apăsătoarelor dominații politice și sociale din trecut, dimpreună cu asumarea democrației până la consecințele sale extreme, expun comunitatea națională la grave riscuri, ba chiar catastrofe. Din această traumă ia naștere cel mai înspăimântător monstru al dezvoltării politice moderne din Europa: **naționalismul anti-democratic**. Din păcate, deprinderea îndelungată ne împiedică să sesizăm cât de îngrozitor și de absurd este să pretinzi a dezvolta virtuțile firești ale omului liber - entuziasmul spontan, sacrificiul deliberat și activitatea desfășurată sub semnul răspunderii - de dragul unei comunități care **nu asigură condițiile elementare ale dezvoltării omului liber**.

Falsificarea democrației

În starea de teamă convulsivă înclinată să creadă că propășirea libertății periclitează cauza națiunii, nu te poți folosi de bunurile democrației. **A fi democrat înseamnă înainte de toate a nu avea teamă**: a nu avea teamă de cei ce sunt de altă părere, vorbesc o altă limbă, aparțin unei alte rase; a nu avea teamă de revoluție, de propaganda dușmană, de deprecieri și în general de toate pericolele imagineare care devin reale tocmai **prin faptul că ne temem** de ele. Țările din Europa Centrală și de Est se temeau **din cauza că** nu erau democrații ajunse la maturitate - și **deoarece** se temeau nici nu se puteau realiza în acest sens. Desfășurarea nestânjenit liberă, scutită de temeri a vieții politice s-ar fi lovit în cele mai diverse puncte de complexe de teamă ale acestor națiuni; sau ar fi imprimat nesiguranță unor eventuale pregătiri de război, sau ar fi stânjenit continuarea unei politici externe agresive născută din angoasă, sau ar fi conferit labilitate vreunei construcții politice false pe care teama națională nu voia s-o demaște, sau ar fi acordat posibilități prea largi minorităților naționale periculoase



pentru unitatea națională, străine, indiferente sau dușmănoase față de cadrul național - etc., etc.

Astfel, în climatul fricii permanent resimțite, a devenit o regulă tot ceea ce **adevăratele** democrații cunosc numai în ceasul **adevăratului** pericol: restrângerea libertăților publice, cenzura, căutarea "mercenarilor" plătiți de dușman, deci a "trădătorilor", menținerea cu orice preț a ordinii sau a aparenței de ordine, și a unității naționale în dauna libertății. Își fac apariția cele mai diverse forme de falsificare și corupere a democrației, de la metodele cele mai subtile și adesea nici măcar deliberate, până la cele mai dure: dejucarea dreptului de vot universal **împotriva** dezvoltării democratice, un sistem de coaliții și compromisuri bazate pe criterii nesănătoase și impure, sistemele sau abuzurile electorale menite să zădărnicească sau să falsifice formarea voinței sănătoase a comunității, lovituri de stat și dictaturi vremelnice.

Falsul realist

Pe parcursul acestei evoluții, viața politică a Europei Centrale și de Est se caracteriza printr-un tip specific de politician: tipul **falsului realist**. Coborât din mediul aristocratic sau înălțat în politică pe aripile forțelor democratice, de reprezentanță populară, acest tip se caracteriza pe lângă un incontestabil talent, printr-o anumită șiretenie și violență, ceea ce îl făcea foarte apt să devină mânuitor și depozitar al falsificării democrației, al guvernării antidemocratice desfășurată în **forme** democratice, sau al unei pseudo-construcții politice violente. Reprezentanții săi au dobândit astfel renumele de "mari realiști", și au relegeat în planul secundar pe politicienii de tip vest-european calificați drept "doctrinari" și "idealiști". Marele exemplu de urmat al genului a fost BISMARCK, iar reprezentanții săi cei mai caracteristici cei doi TISZA, BRĂȚIENII, PAŠIĆ, BETHLEN, VENIZELOS, etc. Drept consecință ciudată, dar logică, în aceste țări puterea șefului de stat câștigă din nou teren, după ce fusese întrucâtva îngrădită prin progresul democratismului. Într-adevăr, puterea guvernelor constă în capacitatea de a menține în echilibru acești doi factori, însă

manipularea sistematică a reprezentanței populare consolida celălalt factor. Mai mult chiar: tocmai **puterea șefului de stat** deveni forul din partea căruia supușii fideli așteptau să-i scape de guvernământul actual. Ori, aceasta însemna dispersarea forțelor democratice existente, recăderea în starea **premergătoare** democrației, când societatea speră să scape de necazuri prin bunul plac, favoarea și înțelepciunea puterii personale, a șefului de stat, - și nu prin lege, prin control eficient exercitat de guvern și prin inteligența politică a cetățenilor.

Problemele conducerii sociale

Tot datorită dificultăților aferente formării națiunilor din Europa Centrală și de Est, în **conducerea socială** au dobândit sau redobândit un rol factorii care apoi au contribuit în mare măsură la devierea liniei sănătoase și democratice a dezvoltării politice. În Occident, elita animatoare a dezvoltării democratice și naționale se compunea în primul rând din juriști, funcționari ai administrației publice, scriitori politici, conducători ai vieții economice, intelectuali liberi profesioniști și conducători sindicali. Față de aceasta, în Europa Centrală și de Est s-a deviat pe două direcții: pe de o parte, în contradicție flagrantă cu spiritul democrației, **suveranul, nobilimea și militarii** au dobândit din nou un rol decisiv, iar pe de altă parte, așa-numite **inteligențe naționale** i-a revenit un rol cu totul specific.

Monarhul, nobilul, soldatul

Suveranul, nobilul, soldatul își recâștigă rolul prin faptul că în Europa Centrală și de Est formarea cadrului național necesita nu numai o mișcare politică internă, dar și remaniere teritorială, deci modificări care afectau sistemul statelor europene. Așadar, asumându-și un rol în cauza unității și independenței naționale, dinastia, aristocrația și armata se eschiva **într-o anumită măsură și pentru un anumit timp**, destinului său, deci decăderii treptate sau bruște și - în lupta dusă de obicei de către democrație împotriva tuturor situațiilor de dominație personală - izbutea să-și asigure acea poziție privilegiată de



“**noli me tangere**”. Pe acest temei național s-a estompat critica opiniei publice la adresa anumitor dinastii (de pildă casele de HOHENZOLLERN, de SAVOYA, și KARAGHEORGHEVICI), la adresa anumitor aristocrații (de exemplu cea prusacă, polonă și transilvană) și la adresa tuturor armatelor naționale. Astfel a fost posibil ca, dintre cele două componente ale sentimentului național, preponderența să-i revină în aceste țări componenteii **aristocratic-militare** animată de sentimentul dominației agresive și de gustul de a reprezenta - față de componenta **burgheză** dotată cu sentimente civilizate, intime și pașnice.

Rolul inteligenței naționale

Ce-i drept, prestigiul social, trecutul, tradițiile, cultura politică a inteligenței naționale, erau mult mai modeste decât ale intelectualilor vest-europeni, dar ea avea o importanță și o răspundere mult mai mare din punctul de vedere al existenței naționale. Sporise în mod deosebit importanța profesiilor intelectuale care se ocupau și aveau grijă de trăsăturile specifice ale comunității naționale: scriitorii, lingviști, istorici, preoți, învățători, etnografi. Iată pentru ce “cultura” a devenit în aceste țări un moment de o atât de uriașă semnificație politică - numai că aceasta însemna mai degrabă o **politizare** a culturii, decât o înflorire a sa. Deoarece aceste țări nu “existau” în sensul vest-european, de neîntreruptă continuitate istorică, inteligența națională era cea careia îi revenea sarcina de a pune în evidență și a cultiva, drept semne distinctive, individualitatea lingvistică și populară a națiunii noi sau renăscute, și de a demonstra adevărul că în ciuda tuturor carențelor vieții lor naționale, aceste noi cadre populare au rădăcini mai adânci și sunt mai vii decât cadrele statale dinastice existente aici. Pe această cale a luat naștere, după cum am mai spus, ideologia naționalismului lingvistic. Toate acestea în sine n-ar fi periclitat dezvoltarea democratică; dimpotrivă, la început aceste pături intelectuale au fost adesea substanțial mai democratice decât burghezii și juriștii capitaliști protagoniști în Europa de Vest.

Această evoluție a devenit punctul de plecare al unei deviații fatale, deoarece de aici au pornit teoriile și filosofii politice confuze care au inundat mai apoi viața politică a acestor comunități grevate de teamă. Nu este vorba deci cătuși de puțin despre faptul că în acest teritoriu și-ar fi continuat existența o lume dinastică, aristocratică, militar-cavalierească în sensul clasic al cuvântului. Forțele dinastice, aristocrate și militare și-au conservat numai puterea și presiunea exercitată asupra societății; în materie de evaluare politică au adoptat pe de-a-ntregul valorile, obiectivele, temerile și dorințele inteligenței naționale, adăugându-le din propriul lor univers de valori cel mult atâtea tendințe monarhice, aristocratice și militare (unitate, disciplină, ordine, antirevoluționarism și respectarea prestigiului), câte erau necesare spre a menține starea de timorație.

Deformarea caracterului politic

Deformarea structurii sociale a fost urmată de **deformarea** caracterului **politic**, dând naștere stării de spirit isterice în care nu există un echilibru sănătos între lucrurile **reale**, **posibile** și **dezirabile**. La toate aceste popoare se pot identifica foarte clar simptomele contradictorii caracteristice lipsei de armonie dintre dorințe și realitate: auto-documentarea exagerată și nesiguranța internă, vanitatea națională supradimensionată și capitulările neașteptate, necontenita proferare a performanțelor și vizibila scădere a valorii acestora, pretențiile morale și iresponsabilitatea morală. Cele mai multe dintre aceste națiuni trăiesc în obsesia fostei sau posibilei situații de mare putere, dar în același timp se autodefinesc drept “națiuni mici”, cu o descurajare pe care un olandez sau un danez, de pildă, n-ar putea-o înțelege nicidecum. Iar dacă unul sau altul dintre visele lor privind teritoriul, puterea sau prestigiul, se realizează pentru un timp oarecare, nimeni nu poate îndrăzni să atragă atenția asupra fragilității și insuficienței acestor împliniri, fără a-și atrage tunetele și fulgerele acuzei de trădător - și cu atât mai puțin îngăduie aceste națiuni să fie deposedate de visele lor neîmplinite.



Materialismul național

În această stare de spirit, simțul pentru valorile politice se tulbură: desconsiderarea valorilor e o trăsătură comună a tuturor stărilor de spirit primitive, în care domină lupta pentru existență; iar nesiguranța permanentă și impasul existenței generează o totală confuzie în universul valorilor. Tocmai de aceea este foarte periculos existențialismul vulgar, conform căruia starea de pericol este fecundă, numai confruntarea cu aneantizarea dezvăluind individului și comunității adevăratul sens al vieții și însuflându-i capacitatea de a-și concentra forțele creatoare ("Stirb und Werde!", "Vivere pericolosamente!"). Toate acestea sunt valabile numai în cazul caracterului matur, echilibrat și major; în individul sau comunitatea fără maturitate, în pubertate, nesiguranța existenței generează nesiguranța valorilor.

În felul acesta s-a format în aceste țări un straniu **materialism național**, rudă îndepărtată și deformată a materialismului social marxist. După cum în febra luptei de clasă muncitorimea industrială a fost mult timp mai puțin sensibilă față de valorile subtile pe care clasele posedante le-au putut dezvolta tocmai datorită calmului generat de posesiune - tot astfel în febra propriei lor geneze, națiunile în curs de formare n-au observat că în cazul națiunilor occidentale dimensiunea realizărilor constă tocmai în faptul că ele își trăiesc viața națională cu un calm firesc, fără a ține să demonstreze neapărat ceva **ca națiuni**.

Universul de valori al muncitorimii angajate în lupta de clasă s-a dovedit capabil de a se adânci și îmbogăți, pe toată linia, direct proporțional cu creșterea ponderei și lărgirea posibilităților politice, precum și cu împlinirea speranțelor acestei muncitorimi; în schimb, sub influența repetatelor catastrofe și impasuri istorice, universul ideatic național al celor mai multe dintre popoarele Europei Centrale și de Est s-a îngustat tot mai mult, căzând pradă unor grave **isterii comunitare**. Astfel și materialismul lor național a fost în măsura cea mai mare distrugător de valori. Toate manifestările vieții naționale i se subordonau **cele mai dârze finalități naționale**: orice

randament, fie real, fie imaginar - de la premiul Nobel și până la recordurile olimpice - își pierdeau caracterul spontan, scop în sine, fiind puse în slujba **auto-documentării naționale**. De la falsuri la asasinat, totul devenea sacrosanct și intangibil, dacă se comitea "**în numele națiunii**", "**în interesul națiunii**". De așteptat din partea unor buni materialişti, nu voiau să sesizeze că în final toate acestea duc la ruina rezervelor morale fundamentale ale națiunii. Una din cele mai redutabile fapte ale lui Thomas MASARYK - cu decenii înainte de a fi fost ales președinte - constă în curajul cu care a demascat factura de fals a unui document național istoric al cărui conținut fusese un izvor favorit al autoadulării naționale romantice. Din păcate exemplul său a fost prea puțin urmat în celelalte țări est-europene.

Publicistică haotică și "știință națională"

Așa a luat proporții în Germania și Italia, ca și în toate țările mici din estul Europei o **publicistică politică** operând cu categorii dezlănate și false, în cadrul căreia toate noțiunile curente ale gândirii politice europene au îmbogățit acest arsenal al auto-documentării și auto-justificării. Prin urmare, din simple idei și generalizări mai mult sau mai puțin juste, ele s-au transformat în manifestări de rang metafizic ale Binelui Absolut sau Răului Absolut, în esențe mistice și formule magice ale căror rost suprem era acela de a însufla viață unor dorințe și de a crea nebulozitate în jurul unor simple fapte cu care o comunitate sau alta nu dorea să se confrunte. Cei ce cultivau științele "naționale" începură să elaboreze, pe baze "științifice", justificarea istorică sau în lipsa ei, cea protoistorică a existenței naționale; motivația "științifică" a disputelor teritoriale; ideea de bază a existenței naționale; misiunea națională care justifică existența națională independentă, ba chiar - horribile dictu - până și concepția de politică externă pe care națiunea trebuie s-o adopte conform concepției istorice elucidate "**științific**".

Folosită drept astfel de instrument, această



știință care nu mai era un scop în sine și a corupt în mare măsură viața științifică din aceste țări, pe deasupra a creat o relație radical falsă între adevăr și elita națiunilor respective, obișnuind-o să se bazeze pe **revendicări** în loc de **realități**, pe **cerințe** în loc de **rezultate** și să gândească în afara simplei înlănțuirii de **cauze și efecte**.

Dacă reprezentanții acestor elite erau confrunțați cu faptul imposibilității de a coexista în cadrul aceluiși corp statal, ei invocau **condiții geopolitice** care impuneau conviețuirea, ba chiar stabileau indirect și cui trebuie să-i revină rolul de conducere în această conviețuire. Dacă erau întrebați pentru ce anume vor să domine popoare ce nu sunt dornice de dominația lor, și pentru ce anume vor să primeze asupra celor asupra cărora nu primează, invocau **descoperiri arheologice, cântece populare, motive de artă populară, împrumuturi lexicale, tripticuri, efecte exercitate de instituțiile și cărțile lor**, prezentându-le drept dovezi în sensul că fără toate acestea, poporul respectiv ar mai vegeta și astăzi în cea mai opacă barbarie. Dacă li se cerea să dea seamă de anarhia interioară, de dictatură și opresiune, își arătau rănile primite în confruntările cu Attila și cu turcii, sau apărând libertatea ori democrația Europei. Dacă li se reproșa politica externă smintită și vanitoasă, invocau "sensul" metafizic multiseclar sau chiar atemporal al istoriei lor, afirmând că acesta le determină în mod fatal cutare sau cutare politică. Să nu se creadă totuși că acestea au rămas simple extravagante; au modificat și în ultimă analiză au falsificat în ultima măsură până și țesătura raționamentelor cele mai profesionale, mai obiective și mai moderne, chiar dacă se proceda mai puțin dur.

Drept rezultat de ansamblu al tuturor acestor factori, dezvoltarea socială și politică a țărilor în chestiune s-a blocat, și chiar în alternativa că a continuat, ea nu putea atesta caracterul rectiliniu și nici creditul intern care caracterizează pe de o parte evoluția Europei de Vest și de Nord, iar pe de alta a Uniunii Sovietice.

5. Mizeria litigiilor teritoriale

Haotizarea statutului teritorial al Europei Centrale și de Est, precum și deformarea culturii politice de aici a produs consecințele cele mai grave în **raporturile** dintre națiunile de aici. În formularea observatorului aflat departe, viața politică a acestui teritoriu abundă de antagonisme **teritoriale** meschine, inextricabile, și toate națiunile de aici se află în permanent conflict cu aproape toți vecinii lor.

Războiul lingvistic

Printre aceste fenomene respingătoare, primul loc revine **războiului lingvistic** atât de incomprehensibil și de lipsit de sens pentru observatorul vest-european. Ce-i drept, Europa de Vest cunoaște și ea disputele privind folosirea limbii. Dar trebuie să fim lămuriiți asupra deosebirii dintre o astfel de dispută referitoare la folosirea limbii, desfășurată în Europa de Vest sau de Nord și un război lingvistic din Europa Centrală sau de Est. Disputa lingvistică flamando-valonă sau fino-suedeză diferă esențial de războiul lingvistic cehogerman, maghiar-român sau polono-ucrainian. În disputele lingvistice din Europa de Vest și de Nord se confruntă adversari pentru care democrația este un bun dobândit, **existent și bine apreciat**, iar disputa lingvistică **nu este o chestiune existențială**. De obicei disputa lingvistică din Europa de Vest și de Nord nici măcar nu se desfășoară între două popoare, ci între două fracțiuni ale inteligenței unui popor, iar activitatea agitatorică tinde să reia la limba-mată o pătură finlandeză suedofonă, flamandă francofonă, bretonă francofonă sau irlandeză anglofonă, ruptă de limba popoului propriu. **Poporul** suedez din Finlanda, sau **poporul** valon din Belgia urmărește poate cu simpatie lupta în care unul din protagoniști este limba vorbită de el, dar de fapt se situează în afara acestei lupte și nici prin cap nu-i trece să furnizeze mijloace pentru **oprimarea** celeilalte limbi, dornică să se afirme. În concepția celor mai multe dintre popoarele din Europa de Vest și de Nord este reprobabilă nu numai persecuția și opresiunea cauzată de folosirea unei limbi, dar și propaganda



pentru revirimentul unor limbi aflate în regres (irlandeza, gaelica, walesiana, bretona, basca, friza, laponă, etc.) într-un moment când un popor începe să-și schimbe limba strămoșească pe una adoptată, cultă, care îi oferă perspective mai largi.

În schimb războaiele lingvistice din Europa Centrală și de Est se poartă - contrar celor din Europa de Vest și de Nord - între popoare care, de mai multe generații, trăiesc în nesiguranță sub aspectul existenței statale și naționale și deci în teama generată de această nesiguranță. Popoarele în chestiune doresc să-și bazeze viața statală pe coeziunea oamenilor de aceeași limbă, consideră că existența sau inexistența cadrului lor statal, existent sau dorit, depinde de rezultatul războiului lingvistic și așteaptă decderea sorții frontierelor sau a revendicărilor în materie de frontiere prin rezultate statistice. Datorită acestei stări de spirit li se spune zadarnic că pe aceste meleaguri proporția dintre limbi nu poate fi modificată esențial și nici nu rentează să fie, sau că a-i câștiga pe unii puțini înseamnă a-i pierde pe alții mulți, iar subjugarea unora îți agonisește dușmănia de moarte. Firește că în asemenea situație, opinia publică și politica democratică, curajoasă și clarvăzătoare poate face un singur lucru: îi acordă minorității posibilități maxime în cadrul existent și realizează din proprie inițiativă până și cele mai îndrăznețe revendicări ale minorității, ceea ce implică însă și riscul unei separații; cu alte cuvinte, practică politica aplicată de englezi în colonii. Pentru aceasta este însă necesar să **nu se teamă**, să nu creadă că desprinderea teritoriilor de altă limbă, desprinderea minorităților înseamnă moartea națiunii. Dacă crede acest lucru și dacă crede că rezultatul războiului lingvistic este o problemă existențială, atunci este vorba într-adevăr de **război** și spre a-l câștiga se apelează la toate mijloacele extreme și ultime, foarte bine cunoscute tuturor națiunilor drept implicații **de excepție** ale **adevărului** război.

Opresiunea și doleanțele minorităților

Din acest punct începe **oprimarea minorităților** și tot de aici pornesc **doleanțele acestora**. Este cu totul lipsită de perspective necurmata dispută asupra întrebării cine a făcut

începutul: majoritatea, prin opresiune - sau minoritatea, prin agitație antistatală? **Starea de spirit care este teama existențială**, selectează printre participanții la dispută mințile sănătoase - și survine situația în care intenția de a-i învăța pe copiii minorităților cântece populare în limba majorității apare drept un rafinat și violent expansionism lingvistic, iar intenția contrară, de a-i îndemna să nu le învețe ci să le cânte pe ale lor, trece drept o periculoasă activitate subversivă antistatală. Frazologia doleanțelor minoritare este inepuizabilă în prezentarea tehnicilor opresive, iar frazeologia "doleanțelor" majorității este la fel de inepuizabilă când zugrăvește malefica activitate subversivă a agitatorilor formați la universități și cursuri pentru agitatori din străinătate, și deveniți violenți instigatori ai poporului blajin și cumsecade. Grotesc este doar faptul că întreaga frazeologie și toată sofisticăria, toate iluziile legate de ea se prezintă **exact pe revers** când, prin modificarea statutului teritorial, majoritatea devine minoritate și vice-versa.

Îți vine să plângi de înduioșare când auzi tiradele maghiarilor despre bunătatea și blândețea țaranului slovac, sau ale cehilor despre nobila seriozitate și virtuțile civice ale țaranului maghiar - și te întrebi uimit, cum se face că în grămada asta de guverne binevoitoare și de țărănime bună ca pâinea caldă, viața popoarelor din Europa de Est este totuși atât de insuportabilă; și te întrebi de unde răsar nenumărații și maleficii agitatori ai panslavismului, dimpreună cu numai-puțin nenumărații și maleficii agitatori ai revizionismului, care instigă neconținut aceste popoare împotriva guvernelor lor legale. Firește, îți vine cam greu să dai un sens vest-european noțiunilor de guvern legal și de agitator, acolo unde **agitatorii** de ieri devin astăzi **guvern legal** - și pe urmă iarăși invers. Amaric este în acest păienjenis extrem de încălțat al acuzelor reciproce, că realitatea nu se îndepărtează, ci se apropie tot mai mult de imaginea rezultată din el. Într-adevăr, coșmarurile unei comunități au îngrozitoare însușire că, deși născute din imaginație, **se pot întrupa în măsura în care se crede în ele**. În lumea guvernelor bine-intenționate și a



vrednicelor popoare harnice apar mai întâi profeții care propovăduiesc pericolul ce paște națiunea sau poporul; imediat după ei, entuziastele mișcări culturale; apoi urmează suspiciunea minorităților și asistența forței publice pentru cele ale majorității; în felul acesta se înfiripă starea de spirit antistatală, riposta fiind tracasarile venite din partea autorităților; încetul cu încetul își fac apariția mișcările antistatale, urmează închisoarea și baionetele jandarmilor, apoi conspirațiile urmate de ruina sistematică a minorității, în sfârșit masacrul, răscoala și războiul de exterminare.

Insuportabilitatea vieții de minoritar

Chiar acolo însă, unde situația nu degenează într-atât, **viața de minoritar** devine încetul cu încetul imposibilă. Puterea de stat - în cazul că nu se situează *expressis verbis* pe pozițiile supremației rasiale - își strânge la piept cetățenii de altă limbă, ținându-le neconținut discursuri entuziaste, dar la cel mai mic semn de dragoste pentru propria-i limbă și propriu-i neam, minoritarul devine suspect și este tratat ca atare. Ori, prin aceasta, situația minoritarului devine contradictorie și înstrăinată, chiar dacă minoritatea sa este una **istorică**, dar mai ales dacă este una **recent anexată**. Senzația că este un străin rămâne aproape independentă de caracterul brutal sau civilizat al metodelor puterii de stat. Până în 1939, metodele Cehoslovaciei erau net superioare celor din toate celelalte țări central- și est-europene - dar întocmai ca și acestea, nici ea nu putea să conteze pe minoritățile sale. Căci dacă armata cehoslovacă avea dispoziții confidentiale în sensul de a favoriza, la achiziții, firmele cehoslovace în dauna celor minoritare - măsură cu totul logică într-un stat care consideră că adevărata sa bază este populația care vorbește limba statului - atunci pentru negustorii minoritari vizaiți, frazeologia egalității tuturor cetățenilor își pierde tot atât de logic conținutul, chiar dacă altminteri nimeni nu le face nici cel mai mic rău. Chiar în această situație, dar mai cu seamă când prigoana se accentuează, **viața de minoritar încetează a mai fi o viață omenească integră**.

transformându-se într-o experiență marginalizată, apăsătoare, compensată doar de o speranță reală sau prea puțin reală: aceea a unirii cu frații de același neam. Ori, dacă speranța nu se realizează curând, a trăi dintr-însa înseamnă să pen-dulezi neconținut între fantasmagorii deșarte și letargia descurajării - situație **insuportabilă** pe o durată lungă.

Concepția teritoriocentristă

Nesiguranța existențială, dimpreună cu efectul generator de confuzii și corupție al litigiilor teritoriale, a dat naștere unei concepții caracteristice pentru Europa Centrală și de Est, conform căreia forța, puterea și înflorirea națiunii sunt determinate de teritoriu - și de aceea i-am spune **teritoriocentristă**. Din concepția aceasta rezultă sterilitatea politică și culturală, în primul rând la națiunile "iredentiste" care se prevalează de pretenții teritoriale - dar ea nu-i lasă neafecți nici pe "posesori", pe adepții lui status quo. Într-o lume în care cea mai îngrijorătoare și mai presantă problemă a unei națiuni este aceea a **teritoriilor pentru care se teme sau asupra cărora are pretenții**, se va ajunge la situația când prosperitatea națională se crede legată întâi și-ntâi de statutul teritorial: oamenii își întruchipează deplinătatea mândriei sau năzuințelor naționale, **desenând harta situației existente sau viitoare** - și o țin mereu în fața ochilor. Concepția aceasta este **profund antidemocratică**. Profund, pentru că ea în sine nu înseamnă nici opresiune, nici oligarhie, însă în întregul ei, **ca mod de a vedea, este incompatibilă cu democrația**. Într-adevăr, democrația înseamnă victoria atitudinii omului **creator în mod conștient** asupra atitudinii omului **cuceritor și posesor**, iar cea mai esențială învățătură care se poate trage dintr-însa este adevărul că crescând în adâncime și înălțime, o națiune poate realiza multiplul decât prin cele mai mari eforturi chiar, desfășurate însă în dauna celorlalte națiuni. Aceasta nu înseamnă că o democrație nu poate avea revendicări teritoriale justificate; este evident că o revendicare teritorială menită să le asigure locuitorilor respectivi posibilitatea de a aparține politicește entității a căreia doresc și vreau



să-i aparțină, e ireproșabilă din punct de vedere democratic. Cert rămâne însă că dacă dintr-un motiv sau altul, un litigiu teritorial devine **dominant** în viața unei națiuni, el poate opri dezvoltarea democratică a unei comunități încă nedemocratizate, ba poate să pricinuiască **regresul** spiritului democratic chiar într-o comunitate democratică.

Pretenții la “conducere”

Tot niște pretenții teritoriale dificil de susținut sunt cele ce determină pe una sau alta dintre națiunile din Europa Centrală și de Est să-și trâmbezeze, cu o deosebită încăpățănare, propria superioritate sau misiune față de alte popoare și mai ales față de cele pe care sau ale căror teritorii dorește să le țină sub dominația sa. Aici se încadrează teoriile despre rolul de “conducere” al cutăror sau cutăror națiuni, despre “misiunea” lor de a răspândi sau apăra creștinismul, cultura, democrația. Acestea nu sunt întru totul identice cu concepția germanilor despre “Herrenvolk” care se vrea valabilă, în principiu, față de **toate** celelalte națiuni. În schimb, veleitățile de conducere ale micilor națiuni din Europa de Est se referă doar la un anumit teritoriu, revendicat sau aflat deja în posesia lor, scopul unic fiind contrabalansarea tendințelor segregacioniste sau separatiste ale minorităților, ale celor de altă limbă. Pretenția de a “conduce” este deci în acest caz o formulă dictată de necesități și “trasă de păr”; de fapt, pe adepții națiunii respective îi doare că teritoriul posedat sau revendicat de ei nu este unilingv: căci dacă ar fi, ei ar renunța bucuroși la “conducere” sau la “propagarea democrației”, preferând să-și trăiască propria viață națională lipsită de “pretenții”, în teritoriul marcat de sentimentele lor naționale.

Drept istoric și status quo: frazeologia maghiară și cea cehoslovacă

Conform atitudinii lor psihice, popoarele din Europa Centrală și de Est abordează orice chestiune politică sub unghiul prejudiciului și reparațiilor, și nicicum al realității și posibilităților; de aici decurge conceperea **problemelor**

teritoriale cu o anumită **cverulanță** specifică: este vorba de concepția care face caz de **drepturile istorice** sau de **status quo** și le amestecă inextricabil cu pretențiile juste, bazate pe dreptul la autodeterminare. Esența acestei revendicări constă în enunțarea **valabilității** unei situații teritoriale - bine-nțelese **favorabile** - dintr-un anumit moment istoric. Reprezentanții ei nu doresc bunul **altuia**, ci numai ce este **al lor** - iar observatorul neinițiat rămâne tablou numai când află câte și câte pretenții se acumulează în această formulă. Justificarea acestui gen de pretenții se face de obicei prin două metode cu totul diferite, pe care le putem califica liniștit, după autorii principali, drept metoda **maghiară** și metoda **cehoslovacă**.

Metoda maghiară se bazează pe vechimea istorică, pe posesiunea milenară. Toate evenimentele înălțătoare sau pasibile de sublim din această mie de ani sunt încastrate în fundamentarea revendicării istorice, și înainte de toate teza că dacă maghiarii nu și-ar fi vărsat sângele pentru Europa, făcând față pericolului otoman, atunci ei nu s-ar fi rărit într-atâta în propria lor țară; deci Europa comite o ingratitude de neiertat, când dezmembrează Ungaria din cauza multilingvismului ei survenit în felul acesta în statul ungar istoric. Pe alocuri, motivația se pierde total în istoricism: o suită întregă de sfinți și regi medievali - o veritabilă procesiune - pune mărțurie pentru Ungaria istorică.

Motivația cehoslovacă este radical diferită și radical modernă; ea se prevalează foarte puțin de trecutul milenar al Boemiei, subliniind cel mult realizările democratice și umanitare dintr-însul. În schimb, consideră că organizațiile internaționale pentru menținerea păcii, constituite în 1918-19, sunt un “**Stichtag**” competent sub aspectul tuturor revendicărilor teritoriale; iar pentru că această organizație s-a prăbușit în 1938 datorită insistențelor privind diverse pretenții teritoriale, țarilor agresive li se poate tăia pofta de acțiuni menite să tulbure pacea lumii, numai dacă se restaurează acel status quo care exista **în momentul** prăbușirii organizației pentru pace. Celelalte țări din Europa de Est aplică alternativ



și combinat cele două tipuri de argumentație, adăugându-le drept tert, **simpliciter** **pretenție etnică**.

Oricâtă deosebire ar exista între orchestrația argumentării maghiare și a celei cehoslovace, în esență ele sunt pe deplin identice. Ambelor li se pare că promovează **drepturi împotriva violenței brute**, deși în realitate se bat cu morile de vânt, opunând **faptelor** niște simple **pretenții**. Argumentația maghiară este grav lipsită de realism deoarece se lansează în conflict cu faptul fundamental al formării națiunilor în Europa Centrală și de Est: **prăbușirea cadrului istoric al statelor**. La rândul ei, versiunea cehă este grav lipsită de realism deoarece dorește să **restaureze tocmai acele elemente** ale organizației de pace din 1918, **din cauza cărora organizația aceea s-a prăbușit**. Amândouă argumentațiile au o oarecare tentă spiritistă: maghiarii îl invocă pe Sfântul Ștefan, cehii invocă Spiritul Genevei și așteaptă de la ei minuni de care nici unul dintr-înșii nu este capabil. Iar când aceste națiuni, folosindu-se de sprijinul ocazional obținut de la **mari puteri**, nu recunosc acest fapt prea puțin glorios, atunci fiecare dintr-însele serbează **“triumful dreptății”**, înălțând jertfe de recunoștință pe altarul propriului spirit protector.

Politica externă a revendicărilor teritoriale

Tot o consecință a conștiinței politice grevate de timorația existențială a fost și faptul că între cele două războaie mondiale **politica externă** a popoarelor din Europa Centrală și de Est a fost determinată în ultimul chip, exclusiv de poziția rezultată din **litigiile teritoriale** și nicidecum de principii, de habitusul sufletesc, sau măcar de interese obiective. Cauze teritoriale au determinat faptul că în 1938, împotriva tuturor intereselor sale contrare, Polonia evolua pe aceeași linie cu Germania; aspirații teritoriale au atras Italia în război, în 1940; cauze teritoriale au împins România în tabăra germană în 1941; și tot datorită unor cauze teritoriale au devenit părtașe la războiul germanilor, în momentul decisiv, Ungaria și Bulgaria, după ce anterior luaseră hotărârea fermă de a nu face și a doua oară o

alegere greșită. Deosebit de caracteristic este cazul Bulgariei. Ar fi într-adevăr dificil de afirmat că pe ea a împins-o de partea germanilor imperialismul, iar pe sârbi de partea antantei democratismul lor: poziția adoptată în politica externă de către cele două țări balcanice țărănești cu structură și societate identică, a fost determinată de litigiile teritoriale. Așa s-a ajuns la situația în care Bulgaria - deși își suportase pierderile teritoriale cu mult mai puțin zgomot și cu mult mai puțină neliniște decât toate celelalte țări “revizioniste”, și beneficia până și de sprijinul politicii ruse - s-a orientat totuși, în momentul decisiv, spre direcția care îi făgăduia satisfacerea revendicărilor sale teritoriale.

În acest teritoriu nu a existat nici o națiune capabilă de o politică externă care să se fi putut ridica deasupra intereselor teritoriale proprii: nici una nu a fost democrată sau fascistă doar ca să fie, ci de dragul securității sau îmbogățirii teritoriale pe care i le putea aduce democrația sau fascismul.

Spiritul de iresponsabilitate politică: națiunile în rolul de “copii buni” și “copii răi”

Unul din cele mai înrîtătoare capitole ale deformării culturii politice din Europa de Est și Centrală este spiritul de **iresponsabilitate politică**, manifestat de statele respective sub raport european, în politica lor determinată de litigiile teritoriale. Una dintre cele mai caracteristice trăsături ale sufletului chinat de teamă și nesiguranță, deformat de mari zguduiri și prejudecii istorice, constă în tendința de a-și căuta suport în propriile-i **pretenții** față de viață, față de istorie, față de toată lumea - și nu **în propria-i factură reală**. În această stare de spirit, omul își pierde tot mai mult simțul față de propriile sale îndatoriri și responsabilități comunitare, toate regulile moralei nemaislujindu-i decât ca motivație a propriilor pretenții. Datorită hipermoralizării raporturilor internaționale europene mai ales după 1918, disputele dintre națiunile din Europa Centrală și de Est aveau la dispoziție un întreg arsenal de tirade moraliste: **posesorii** puneau accentul înaintea de toate pe **pace**; **pretendenții** pe **dreptate**. În realitate însă, totul era o



falsă paradă, deoarece aceste categorii nu figurau nici aici cu sensul lor veritabil, ci exclusiv cu cel utilizabil în **disputa teritorială**.

Nicăieri lipsa maturității politice nu s-a manifestat mai pregnant decât tocmai în acest domeniu; pozițiile pe care se situau adversarii ar putea fi caracterizate la modul cel mai succint prin afirmația că au existat **națiuni în rolul de copii buni și națiuni în rolul de copii răi** - arivate și cărcotașe. Lipsa de fundamentare a dorinței lor de pace și de dreptate ieșea la iveală de îndată ce se punea problema unei păci **echitabile** sau a unei dreptăți **bilaterale**. Pentru asemenea cazuri, țările din tabăra status quo își aveau gata pregătită frazeologia: "revizia înseamnă război", ceea ce în realitate însemna: "**sunt gata să fac război dacă mi se cere să renunț la ceea ce stăpânesc pe nedrept**". Cât despre tirada revizionistilor - "**întâi dreptate, apoi pace**" - ea se traducea în realitate prin : "**sunt gata să incendiez lumea, dacă nu obțin ce vreau**". Într-adevăr, s-ar putea pune aici întrebarea parafrazată din Biblie: dacă aceasta este profesiunea voastră de credință, atunci cu ce anume faptele voastre le depășesc pe ale altora, și de ce mai invocați pacea și dreptatea? Oare nu tocmai astfel procedază națiunile violente și nedrepte? Puține lucruri au dăunat atâta prestigiului european al Ligii Națiunilor, cât i-au dăunat interminabilele și sterilele dispute care, mascate în chestiuni de principiu, izvorau de fapt din patologia instabilitate a situației teritoriale a națiunilor din Europa Centrală și de Est. În mâna acestor popoare, întreaga ideologie de la Geneva a devenit un topor de luptă pentru controversele dintre ele. În felul acesta le-a sporit mereu indiferența față de interesele vitale ale comunității europene, și lipsa de răspundere față de maximele ei morale fundamentale. Se știe cu câtă profundă iresponsabilitate a procedat național-socialismul și fascismul, pornind Europa pe drumul catastrofei. Nu este însă mai puțin esențial faptul eșuării între 1918-1933 a unor încercări importante de împăcare germano-franceze - au eșuat datorită vetoului micii antante, acestea din urmă însemnând totodată și pervertirea ideii regionaliste, de care se legaseră atâtea speranțe. Și nu este

mai puțin esențial nici adevărul că în 1938 Polonia și Ungaria, amenințate de același pericol ca și Cehoslovacia, n-au izbutit să schițeze în legătură cu catastrofa acesteia, nici măcar un gest al solidarității dintre națiunile mici.

Privind în ansamblu criteriile și faptele politicii europene practicate de țările dintre Rin și Rusia de la 1918 încoace, îți vine foarte greu să nu condamni aceste țări. Totuși există două motive pentru a nu o face. Întâi și-ntâi, aceste țări au suferit extraordinar de mult. În rândul al doilea, chiar punând cruce viitorului lor destin, nu câștigăm nimic, deoarece abandonarea acesteia n-ar face decât să agraveze situația Europei și a lumii întregi. E mai înțelept deci să se pună totuși întrebarea dacă nu cumva există o modalitate viabilă de a consolida acest teritoriu și de a repune evoluția politică a acestor țări pe traiectul drept de la care au deviat.

(...)

1946

Anexa 1.

1. Formarea națiunilor europene și a naționalismului modern

În Europa privită drept comunitate politică, formarea națiunilor constituie unul din cele mai importante procese, iar în interiorul acestuia, formarea **națiunilor moderne** își are importanța sa specifică. Esența acestui din urmă proces constă în faptul că atât în cadrul națiunilor existente, cât și în al celor în formare iau naștere noi și foarte puternice mișcări de masă, iar sentimentele aferente cadrului vechi devin sentimente de masă, de asemenea noi și foarte puternice. Nu este adevărat că națiunea și naționalismul ar fi luat naștere odată cu revoluția franceză și în general cu revoluțiile burgheze, de la națiune la națiune. S-a întâmplat doar atât că procesele politice legate de națiune au devenit **mișcări de masă**, iar sentimentele legate de națiune, **sentimente de masă**. Această transformare s-a petrecut sau se petrece relativ calm la unele națiuni, exploziv la altele și cu veritabile suite de catastrofe la o a treia categorie. Pe parcursul acestui proces, unele națiuni au cunoscut o îmbogățire materială și morală, altele au căzut în mizerie materială și decădere morală, dar au existat și națiuni a căror dezvoltare a ajuns pe de-a-ntregul în impas. Acest proces al formării națiunilor moderne dorim să-l studiem mai din aproape în cele ce urmează.



Națiunea ca entitate caracteristică a Europei

Națiunea ca entitate caracteristică a Europei este rezultatul unei durate evolutive de aproape un mileniu și jumătate. Este foarte răspândită opinia superficială, conform căreia în Europa frontierele statale și dimpreună cu ele cadrul național se află, de un mileniu și jumătate, în permanentă modificare și că în această stare de lucruri nu s-a validat nici o constantă sau legitate internă, în afară de efectul-forță al puterii. Această optică nu realizează că - exceptând perioadele critice survenite în cursul formării, al modificărilor locale și al segmentării cadrului național (secolele V-VI., X., XV-XVI. și XIX-XX. e.n.) - pretutindeni în Europa cadrul național a prezentat, dincolo de modificările frontierelor statale și de haotice relații feudale, o surprinzătoare constantă și o nemaipomenită rezistență. Conform mărturiei istoriei, națiunile odată formate nu s-au mai dezmembrat nicicând doar prin simpla slăbire a puterii centrale și prin consolidarea independentă a puterilor locale: entitatea locală devine independentă a ajuns o nouă națiune aparte numai în cazul când separației sale i s-au adăugat experiențe politice corepunzătoare de puternice sau de îndelungate, apte să fundamenteze pe plan intern conștiința și pe plan extern prestigiul noii entități.

Formarea națiunilor din Europa

Formarea națiunilor din Europa începe în secolele V-VI. e.n. și are la bază regatele germanice care, sub conducerea câte unei dinastii prestigioase, și-au împărțit între ele moștenirea Imperiului Roman și, pornind la început de la cuceriri cu totul întâmplătoare, au adoptat după oarecare adaptări și reorânduiri, forma marilor unități teritoriale de odinioară ale Imperiului Roman: regatul francilor își însușește Gallia, al vizigoților Hispania, al anglosaxonilor Britania și al longobarzilor Italia. După fărâmițarea Imperiului Carolingian care unificase Occidentul, reapare regatul italian și cel franc de vest (apoi francez) și pe lângă ele, în secolul IX., cel german. Aceștia li se adaugă nu peste mult cele trei state scandinave în nord și cele trei state catolice est-europene: Polonia, Ungaria și Boemia. Cu acest număr restrâns de națiuni a pornit Europa de Vest spre apogeul evului mediu. Ceva mai puțin precis se prezintă cadrul național în spațiul creștin de est. Rusia se unifică în secolele IX-X., sub conducerea casei RURIK. Imperiul Bizantin conservă continuitatea romano-greacă, în spațiul balcanic însă iau naștere, la modul monarhiilor occidentale, regate ale unor popoare tinere: bulgar, sârb și croat în secolele VIII-XI., iar ceva mai târziu voievodatele românești de la Dunăre și Marele Ducat al Lituaniei.

În 1414, la sinodul din Constanța, cele cinci națiuni conducătoare din vestul european - italienii, francezii, englezii, germanii și spaniolii - apar în chip de **entități** cu caracterul format, unitare din punct de

vedere politic și de care se ține seamă în mod conștient. Tot atunci începe și fatala separație între cadrul național de tip vest-european și cel de tip central-european: regatele **francez, englez și spaniol** devin realități tot mai masive și mai efective, pe când cel **german și italian** sunt din ce în ce mai materiale, mai invizibile, mai simbolice. Atunci se formează încă câteva alte națiuni europene mai mici. În teritoriul de tranziție dintre Germania și Franța - din experiența ducatului burgund (atât de subtil analizată de HUIZINGA), precum și din marea experiență unificatoare și separatoare a luptei pentru libertate susținută în Țările de Jos - se încheagă națiunea **olandeză** și cea **belgiană**. Începută mai curând, se încheie tot la acea epocă separarea definitivă a **Elveției** de imperiul german. Pe parcursul dezmembrării politice a **Italiei**, fenomenele formării unor națiuni aparte se manifestă mai ales în cadrul glorioasei Republici Venețiene și al Regatului Sicilian. Este epoca în care se încheie reunificarea peninsulei Iberice și apoi separația națiunilor **spaniolă și portugheză**, probabil și sub influența marii experiențe a cuceririlor de dincolo de mări. Tot atunci apare primul naționalist popular în persoana **Jeannei D'ARC** precum și întregul corolar de idei în care se conștientizează, până în zilele noastre, sentimentul național: națiunea al cărei bun suprem este dezideratul colectiv, luarea în considerare și prețuirea specificului național, recuzarea dominației străine, ba chiar și prețuirea limbii naționale. Totuși, la acea epocă unitatea limbii nu figurează încă drept factor constituant al națiunii. ORTEGA arată just, că în Europa celei mai recente epoci statale erau unilingve nu pentru că s-ar fi raliat popoarele de aceeași limbă, formând o țară - ci din cauza că hegemonia politică, culturală sau numerică a unuia sau altuia dintre popoare a impus unilingvificarea unui cadru statal și național existent. Într-adevăr, chiar astăzi numeroase frontiere lingvistice mai conservă amintirea unor frontiere politice demult dispărute: frontiera lingvistică franco-valoră, catalano-franceză, frontiera dialectală danezo-norvegiană, suedezo-norvegiană etc. etc.

Frontierele medievale și cadrul național

Chiar dacă **frontierele națiunilor europene medievale** formate în felul acesta s-au modificat întrucâtva pe alocuri, ansamblul cadrului național abia dacă suferă schimbări. Structurile politice care generează, prin relații feudale sau de familie, legături oponente față de entitățile naționale, se dovedesc a fi în general foarte fragile și chiar dacă pe alocuri ele durează foarte mult în timp, până la urmă dispar fără a lăsa urme în frontierele dintre unitățile mari. În felul acesta ia naștere și apoi dispare legătura anglo-normandă, apoi cea anglo-franceză, aragono-siciliană, spaniolo-apolitană, spaniolo-milaneză, pe urmă austro-milaneză, cea dintre Spania și Țările de Jos, dintre Austria și Țările de Jos, dintre Anglia și Hanovra, cea



aproape milenară dintre Savoia și Piemont și mai presus de toate legătura germano-italiană întrupată în Imperiul Romano-German. Fiecăreia i-au rămas amintirile proprii, dar nici una din ele n-a generat modificări esențiale în frontierele dintre națiunile interesate.

Statul modern și naționalismul revoluționar

Pe parcursul secolelor XV-XVII., în Europa de Vest s-a format încetul cu încetul, **statul modern**. Puterea centrală, odinioară doar simbolică, stăpânește tot mai mult viața politică a națiunii iar în conștiința națională participă tot mai categoric pătura intelectuală și burghezia orașenească, acționând aparatul de stat. Capitala devine treptat capitală a întregii țări, iar aceasta din urmă ajunge o unitate caracteristică nu numai din punct de vedere politic și juridic, dar și administrativ și economic. În această situație survine **revoluția franceză**, una din consecințele sale decisive fiind intensificarea și democratizarea sentimentelor comunitare, nașterea patriotismului modern. Iată în ce constă sensul afirmației de altfel superficiale, conform căreia naționalismul european a luat naștere odată cu revoluția franceză. După cum am spus, nici natio ca **fapt** și nici **sentimentul** legat de ea nu a luat naștere în 1789, ci cu secole, ba chiar aproape cu un mileniu mai devreme. Numai că până la 1789 purtătorul conștient al acestei forme comunitare a fost **nobilimea**. În revoluția franceză, pătrunderea clasei intelectuale și burgheze, deci a **stării a treia** în cadrul național (proces care durează necontenit de la sfârșitul evului mediu) a îmbrăcat de la o zi la alta forma unei cuceriri victorioase; din această experiență a luat naștere sentimentul național modern. Democrația revoluționară și în general orice democrație, oricât ar profera libertatea **omului**, realizează această libertate întotdeauna în cadrul unei comunități **date**, iar experiența aceasta nu înseamnă slăbirea sentimentelor nutrite față de comunitatea în chestiune, ci dimpotrivă, accentuarea și fortificarea lor. Sentimentul de comunitate democratic își dobândește incadrența și uriașa tensiune prin reunirea a două sentimente: starea a treia, poporul, "toată lumea" pune stăpânire pe țara regilor și nobililor, însușindu-și-o dimpreună cu întregul ei prestigiu istoric și politic, cu întreaga ei conștiință reprezentativă și provocatoare - dar în același timp o înzestrează și cu toate sentimentele calde și intime datorite până atunci de către burghez comunităților sale mai restrânse. În această uniune sentimentele burghezului au fost mai puternice și chiar trebuiau să fie, potrivit esenței democrației - căci democrația modernă înseamnă în ultima analiză victoria felului de viață al omului care muncește și creează, asupra omului aristocratic și reprezentativ care se complăce și se reprezintă în ipostazele puterii. În Europa de Vest și de Nord, unde nu au survenit perturbații sau deformări maladive ale conștiinței politice, această legătură dintre democrație și naționalism mai este și astăzi o realitate vie.

2. Răsturnarea statutului teritorial al Europei Centrale și de Est și formarea naționalismului lingvistic

La sfârșitul secolului XVIII., când izbucnește și își revendică spațiul naționalismul democratic modern, în Europa de Vest și de Nord nimeni nu se îndoieste că acel cadru, acea țară pe care poporul dorește s-o ia în stăpânire, nu este și nici nu poate fi altceva decât **cadrul statal existent**: Franța, Marea Britanie, Spania, Portugalia, Belgia, Olanda, etc. Alta era însă situația în Europa Centrală și de Est. În Germania și Italia, dezvoltarea politică a ambelor țări fusese perturbată de către formațiunea politică a Imperiului Romano-German, iar în Europa de Est cadrul național existent fusese dărâmat de expansiunea puterii otomane, fără ca aceasta să fi putut construi în schimb un nou cadru definitiv și solid. Ambii factori au contribuit la formarea acelei fatale formațiuni statale care a generat până la urmă o confuzie deplină în privința formării statelor și națiunilor în Europa Centrală și de Est. Această formațiune statală a fost imperiul HABS-BURGilor.

Formațiunea statală a HABS-BURGilor cea fatală

În momentul formării sale, imperiul HABS-BURGilor constituia o legătură statală dinastică ocazională inter-"națională" ca și cea aragonezo-siciliană, anglo-hanovreză, etc. Atunci când a luat naștere, putea fi considerat orice, mai puțin ceea ce se presupune astăzi că ar fi fost: un "stat dunărean". Unul dintre elementele sale constitutive, **imperiul german** restrâns la Germania de Sud datorită Reformei, aducea cu sine toate interesele sale italiene și vest-europene; **regatul boem** era doar într-o mică măsură țară dunăreană, iar **regatul ungar**, cu marile sale pierderi teritoriale în urma ofensivei otomane, nu mai era de fapt decât un vorland militar estic al Imperiului German. Intenții serioase de unificare multă vreme nici nu s-au promovat în această uniune. Până la jumătatea secolului XVIII. nu încape îndoială că dinastia habsburgică reprezintă în Europa ponderea politică a **puterii regale germane** coroborată cu titlul de împărat roman. "Împăratul" era stăpânul bunei părți a Germaniei și a Italiei și, în secundar, rege al Boemiei și Ungariei. Datorită războaielor religioase însă împăratul german pierde tot mai mult teren în Germania, concomitent cu consolidarea pozițiilor sale din Italia; tot atunci, printre altele, dar cătuși de puțin mai presus de toate, el realizează expansiune și la Dunăre, unde izbuteste să recupereze în dauna turcilor, vechiul teritoriu al regatului ungar. În secolul XVIII. pozițiile sale din Germania slăbesc în continuare, iar în războiul de succesiune, se dezvăluie pentru un moment în tot grotescul său, situația conform căreia țara Mariei Terezia care nu poartă



titlul de împărăteasă, **nu are nici măcar un nume**, ci este un simplu ansamblu de națiuni sau fragmente de națiuni - austriacă, ungară, boemă, lombardă, belgiană, croată - cu drepturi, limbi, administrații și conștiințe diferite.

Doar în a doua jumătate a secolului XVIII. încep să apară intenții serioase de a umple cu un fel oarecare de conștiință "austriacă" statul dunărean coerent din punct de vedere teritorial al HABSBUGilor. Înainte de a se fi putut însă naște indiferent ce din această conștiință austriacă, în urma revoluției franceze a apărut și pe acest teritoriu, manifestându-se cu o forță primară, naționalismul democratic modern, ceea ce a creat o situație cu totul nouă.

Resurecția națiunilor vechi

Prima problemă asupra căreia au trebuit să decidă mișcările de masă naționale democratice moderne resuscitate în acest spațiu și dornice să pună stăpânire în numele poporului pe întregul cadru național, a fost **definirea** cadrului la care aspirau. Naționalismul democratic modern nu era capabil și, cu tot dreptul, nu era dispus să-și investească formidabilele sale afecte și eforturi în entitățile statale existente aici (imperiul HABSBUGilor, micile state germane și italiene, imperiul otoman), ci viza înainte de toate entități ca imperiul german, Italia unitară, regatele polon, ungar, boem, etc., care existau în parte în instituții iar în parte doar simbolic sau în amintire, însă - chiar căzute în anarhie și provincialism - reprezentau experiențe politice mai viguroase decât organismele existente ale puterii nici prea vechi și nici îndestul de înrădăcinate. Imperiul otoman nu a fost capabil să înglobeze popoarele balcanice într-o nouă structură națională, neputând s-o construiască, parte din cauza că avea doar un caracter militar și de ocupant, parte pentru că le era culturalmente străin acestor popoare. Cât despre imperiul HABSBUGilor, după cum am mai spus, aceasta era o uniune ocazională și izbutise să slăbească națiunile din cuprinsul său, dar nu avusese capacitatea de a dizolva aceste unități naționale. Apărută la cumpăna secolelor XVIII-XIX., noțiunea de "Austria" și conștiința austriacă nu era lipsită de nuanțe omeneste și calde, însă rădăcini comunitare mai profunde n-a avut decât în provinciile ereditare germane și nici acolo nu corespundea sentimentului național de tip european, ci mai degrabă sentimentelor provinciale dezvoltate și în celelalte state germane mici. Din acest patriotism local austriac era greu să ia naștere o nouă națiune aparte, mai ales că gloria provinciilor ereditare austriece de limbă germană consta tocmai în faptul că timp de cinci secole și jumătate ele dăduseră împărați și regi imperiului **german** și reprezentau o țară proprie, un Ile de France a casei domnitoare germane. În lipsă de experiențe politice coezive și de prestigiu extern serios, celelalte state germane mici erau și mai puțin în măsură

de a deveni cu adevărat națiuni după model olandez, belgian sau elvețian. Până în secolul XIX., micile state italiene ajunseseră la un asemenea impas al neputinței politice și al decrepitudinii, încât nu-i opuneau ideii de unitate națională italiană nici un fel de conștiință națională separaționistă. Așadar, pe toată linia era victorios vechiul cadru: nu izbucnea flacăra sentimentului național austriac, bavarez, sard sau napolitan, ci a celui german, italian, polon, ungar și boem.

Dificultățile renașterii și ideea populistă

Victoria menționată a fost însă una pirrhoică, pentru toți. Noile mișcări naționale s-au văzut nevoite să-și cheltuiască cea mai mare parte a energiilor pentru demolarea cadrului existent și pentru construirea noului cadru propriu - și foarte curând s-au confruntat cu faptul că nimeni n-a efectuat în favoarea lor fundamentarea organismului statal și național modern - proces desfășurat pretutindeni în Europa încă din secolele XVII. și XVIII. Nu aveau o capitală în sensul de azi al cuvântului, nu aveau aparat de stat sau îl aveau construit doar în parte, nu aveau o economie capabilă să se mențină pe picioare proprii, nu aveau o cultură politică unitară și o elită națională cu experiență. Imperiul HABSBUGilor și celelalte puteri statale existente dispuneau de toate acestea, însă în interiorul lor n-au putut lua naștere decât anemice sentimente dinastice sau patriotisme locale lipsite de energie. Așadar noile mișcări naționale trebuiau să le demonstreze acestor organisme evidente, dar care dispuneau de toate mijloacele puterii, că ele sunt entitățile cu rădăcini și viabile. În acest scop au fost nevoite să recurgă la factori "poporani" situați într-o zonă mai adâncă decât raporturile de putere de la suprafață. În felul acesta **poporul**, care în Europa de Vest reprezenta pur și simplu numai dinamica **ascensiunii sociale** (peuple), în Europa Centrală și de Est a devenit implicit și purtătorul decisiv al **specificului național distinctiv** (Volk) care conservă "adevăratele" criterii ale apartenenței naționale - limba, obiceiurile populare etc. - la un mod mai pur decât păturile conducătoare amestecate între ele. Aici rezidă rădăcina intraductibilului antagonism dintre sensul emotiv al cuvintelor "popular" (populaire) și "poporan" (völkisch) altminteri dotate cu sens identic din punct de vedere logic. În felul acesta s-a format factorul care a lichidat definitiv statutul teritorial deja afectat de mișcare în această parte a Europei: naționalismul lingvistic.

Naționalismul lingvistic

Naționalismul lingvistic este un fenomen specific din Europa Centrală și de Est. Pe temeiul teoriilor naționalismului, elaborate mai cu seamă în Europa Centrală și de Est, astăzi se vehiculează destul de des, chiar în Europa de Vest, opinia conform căreia națiunea ia naștere prin "asocierea" oamenilor de aceeași



limbă, care fondează un stat. Așa ceva nu s-a întâmplat însă nicicând și nicăieri în lume. Ideea modernă a națiunii este o noțiune prin excelență politică, punctul ei de plecare fiind un cadru statal pe care, prin forța sentimentelor naționale de masă democratizate, poporul dorește să îl ia în stăpânire și să-l considere un bun al său. Pe când însă la începutul secolului XIX. aceste tendințe se adaptează destul de mult cadrului statal istoric și caută să se emancipeze doar de organismul statal lipsit de rădăcini, care le-a înglobat (imperiul HABSBUGilor, imperiul otoman etc.) - datorită apariției naționalismului lingvistic, toate națiunile de aici au început să-și evalueze propria situație și sub aspectul raporturilor de forță lingvistice: națiunile care aveau în vecinătatea frontierei lor istorice comunități cu care erau înrudite prin limba lor, sau care nici nu mai aveau deloc frontiere istorice, enunțară programul unificării tuturor celor legate prin limbă, iar națiunile pe al căror teritoriu istoric trăiau și comunități de altă limbă, adoptară programul statului național unilingv. Ambele tendințe aveau aceeași esență: să facă din factorul etnic o proptea pentru existența politică nesigură.

Aceasta nu înseamnă că în acest spațiu factorii lingvistici fac națiunile și că din orice dialect poți să aduci la ființă prin farmec o națiune. Aici, ca și pretutindeni, națiunile sunt generate de factori politici. Cea mai mare parte dintre națiunile de aici - polonă, maghiară, cehă, greacă, română, bulgară, sârbă, croată, lituaniană - și-au avut, pe parcursul unui lung șir de secole ale istoriei, propriul organism statal sau semi-statal, precum și propria conștiință politică specifică. Nici cele câteva națiuni (slovacă, letonă, estonă, albaneză) care la prima vedere par a se fi născut pe temeuri pur lingvistice, nu s-au format prin "asocierea" celor de o limbă, ci prin experiențe și procese istorice. Astfel de pildă conștiința națională slovacă s-a format pe parcursul experienței istorice care începe cu opoziția politică și culturală față de naționalismul lingvistic maghiar și continuă cu ieșirea din cadrul statal ungar prin anexiunea la cel cehoslovac, apoi cu formarea Slovaciei independente și restaurarea Cehoslovaciei. Merită să remarcăm că și în geneza câtorva națiuni mici vest-europene - de pildă a națiunii finlandeze și a celei norvegiene - respectiv în renașterea lor și-a avut rolul pendularea între diverse comunități statale. Factorul care generează națiunile, constă dintr-o astfel de suită a experiențelor istorice. Așadar este adevărată afirmația frecventă a adeptilor entităților istorice din Europa Centrală și de Est: limba în sine nu este un factor care să constituie națiuni, ci numai istoria. Însă de aici nu rezultă ceea ce ar vrea ei să deducă, deoarece pe de altă parte este adevărat și faptul că în condițiile specifice ale Europei Centrale și de Est comunitatea de limbă a devenit factor politic și istoric, și înainte de toate factor al delimitării teritoriale dintre cadrele existente și, în câteva cazuri, al formării unor noi națiuni.

Lichefierea frontierelor

Predominanța naționalismului lingvistic a însemnat lichefierea frontierelor dintre în Europa Centrală și de Est. Pe când în Europa de Vest și de Nord status quo istoric și-a menținut semnificația delimitatoare pentru națiuni, în Europa Centrală și de Est frontierele dintre națiunile renăscute au dispărut complet datorită vicisitudinilor istoriei (în Balcani) sau, chiar menținându-se până în epoca modernă (Polonia, Ungaria, Boemia), ele au pierdut din forța coezivă. În această situație dificultatea cea mai mare consta **nu** în linia extrem de întortocheată a frontierelor lingvistice și în neadaptarea lor la cerințele geografice și economice, ci în faptul că sentimentele istorice ale acestor națiuni - pentru că cele mai multe își păstrau memoria istorică - erau legate de alt teritoriu, de obicei mai mare, decât cel locuit de populația care vorbea limba respectivă. La fel ca pretutindeni în lume, și aici sentimentul național nu constituie pe numai o legătură între oamenii unui anumit grup, dar și între un anumit grup de oameni și o anumită unitate teritorială a locurilor anume, a orașelor sacre și a amintirilor istorice. Aceste sentimente au fost cu atât mai deosebite dacă locurile în chestiune erau locuite de o populație aflată sau ajunsă în minoritate, sau izolată în enclave teritoriale, însă vorbind limba națională. N-a fost însă mai puțin puternică nici dorința mișcărilor populare în confruntare cu cadrul istoric, de a-și însuși centre urbane. S-a conturat deci rapid situația în care toate națiunile renăscute aici au ajuns la înverșunată dispute cu majoritatea vecinilor lor, pe chestiunea frontierelor. Această situație a pricinuit numeroase războaie și catastrofe, de unde o și mai mare nesiguranță a existenței naționale și a statutului teritorial. Iată principala sursă a isteriei politice a națiunilor din Europa Centrală și de Est.

Anexa 2.

(Despre echilibrul și pacea Europei)

(...)

Am discutat mai în amănunte procesele politice-psiologice legate de prăbușirea celor trei națiuni istorice est-europene. Pe de o parte, experiența noastră proprie și nemijlocită a permis o asemenea încercare tocmai în cazul acestor națiuni. Pe de altă parte, răsturnarea cadrului teritorial istoric al statelor est- și central-europene a condus în mod necesar în primul rând la procesele politice-psiologice amintite. Isteriile de pe urma diferitelor serii nefaste de evenimente istorice, apărute în sânul națiunilor anistorice nu sunt însă mai puțin grave. Vorbind de națiuni anistorice, ne referim la națiunile apărute în timpul renașterii naționale din sec. XIX., sub egida naționalismului democratic, și neavând o continuitate a cadrului istoric-teritorial și a structurii istorice-sociale. Este vorba în primul rând de națiunile



balcanice, dar să nu uităm, am precizat deja, în afara unor excepții, foarte puține la număr, toate națiunile europene s-au născut dintr-un anume cadru istoric, inclusiv cele balcanice. Cadru istoric al celor din urmă însă s-a prăbușit de mai multe secole, și astfel în sec. XIX. au prezentat aceleași semne ale nașterii din neființă, în multe privințe, ca națiunea slovacă, letonă, estonă și albaneză. Tocmai de aceea tranziția dintre națiunile istorice și anistorice este una continuă. În acest sens, până și între cele trei națiuni istorice tipice, cea maghiară are un caracter istoric mai pronunțat față de cea poloneză, cu un hiat de 150 ani de viață națională, iar cea poloneză este mai istorică, decât cea cehă, care, odată cu formarea Cehoslovaciei, a dobândit în multe privințe caracter de națiune anistorică. Trebuie să ținem seama de o anumită continuitate istorică și în cazul celorlalte națiuni, dar această continuitate este tot mai ștearsă în ordine: națiunea română, greacă, sârbă, bulgară, croată, lituaniană, estonă, letonă, slovacă, albaneză și slovenă.

*

Iugoslavia

În această învălmășeală est-europeană tipică a realităților și a visurilor, Iugoslavia este țara care se găsește în situația relativ cea mai norocoasă, datorită a doi factori: relațiile sale etnice norocoase și forța vitală primitivă și nezdrcinată a poporului sârb. Pe acest teritoriu au existat două formațiuni naționale istorice serioase: cea sârbă și cea croată. Între și în jurul acestora însă au existat, fără îndoială și numeroase alte formațiuni statale și semistatale slave, deși mai mult sau mai puțin lipsite de caracter național, ori având caracter național greu de încadrat - Bosnia, Herțegovina, Muntenegru, Raguza, Dalmația, Slovenia, Craina, Istria. Acestea au trăit în decursul istoriei sub dominație politică germană-bizantină, maghiară-venețiană, apoi austriacă-venețiană, și la începutul secolului XIX. majoritatea lor covârșitoare s-a scufundat definitiv în cadrul imperial habsburgic și cel otoman. În sec. XIX. istoricii și ideologii naționali ai naționalismului croat în deșteptare au schițat imaginea de vis a națiunii unitare ilire, mai târziu a celei iugoslave, iar în sec. XX., într-un moment istoric favorabil, visul lor s-a întâlnit cu aspirația politică esențialmente mai onestă, dar realistă a poporului sârb, plină de forță, de a-i uni pe toți sârbii în același stat. Prăbușirea Imperiului Habsburgic a lăsat un vid deplin în întreg spațiul corespunzător visului politic iugoslav, iar efortul politic real al națiunii sârbe a transformat această imagine de vis în realitate.

Desigur, nici Iugoslavia cea nouă nu a scăpat de povara unor litigii teritoriale grave, ba chiar și în sânul noii Iugoslavii au apărut tensiuni serioase între cele două formațiuni naționale adevărate, între sârbi și croați. Acestea însă nu vor schimba faptul că în timpul celor douăzeci de ani scurși după 1918, mase

foarte mari de slavi sudici, care în 1918 abia au avut vreo conștiință națională, sau au avut eventual numai o conștiință cu totul locală, patriarhală și provincială, în 1941 au dobândit o conștiință națională în modul cel mai clar și hotărât. Această conștientizare de sine a avut și aspecte foarte interesante: de exemplu, pe teritoriul dintre Croația istorică și Sârbia istorică, teritoriul cu caracter pe deplin mixt, în urma conștientizării naționale ortodoxii au îmbrățișat conștiința națională sârbă, iar catolicii pe cea croată. Mohamedanii bosniaci și slovenii în schimb, după toate aparențele, au devenit în mod direct membri ai națiunii iugoslave.

Oricare ar fi evoluția viitoare internă a Iugoslaviei, putem spune că stăm în fața singurului caz din lumea națiunilor mici est-europene, în care realitatea a reușit să ajungă în urmă visurile, și unde amplificarea visurilor a fost urmată de o amplificare paralelă a realităților. De aceea Iugoslavia este singura dintre națiunile mici est-europene, unde caracterul extensiv al renașterii naționale și realitățile politice au rămas relativ în armonie, și unde caracterul agresiv al naționalismului izvorește mai degrabă din caracterul relativ primitiv al întregului teritoriu și nu din restrângerea cadrului politic și din deformările sale psihologice.

România

România s-a găsit într-o anumită măsură în aceeași situație cu Iugoslavia. I-a devenit posibilă realizarea visurilor trezite de naționalismul modern, și a reușit să înfăptuiască unirea cu românii din Transilvania și Besarabia. Numai că această unire s-a realizat sub auspicii mai puțin norocoase, decât în cazul Iugoslaviei. În cazul României au jucat rol și factori esențialmente mai puternici ai irealismului politic. Adevărat că națiunea română este mult mai omogenă în interiorul său, decât cea iugoslavă. Dar unirea din 1918 a tuturor românilor constituie un fapt esențialmente mai slab fundamentat, decât cea a iugoslavilor. Mare parte a teritoriilor unite în Iugoslavia - Bosnia, Herțegovina, Croația, Slovenia, Muntenegru, partea cea mai mare a sudului Sârbiei - nu va fi revendicată niciodată nici de imperiile habsburgice și otomane, prăbușite, nici de altcineva. Spre deosebire, în cazul Transilvaniei adevăratul adversar al României a fost Ungaria și nu Imperiul Habsburgic, iar prima nu a dispărut odată cu prăbușirea Imperiului Habsburgic. De asemenea, și asupra Besarabiei planează în continuare umbra imperiului rus. Aflându-se în această situație, trebuie să spunem că în politica de după 1918 a României putem întâlni aceleași elemente ale irealismului, ca în cazul Poloniei: complacerea într-o situație istorică norocoasă de moment și amânarea confruntării cu realitățile.



Grecia

Situația politică a Greciei este determinată de asemenea de un factor real și unul ireal: realitatea etnică a grecilor și imaginea de vis a marii puteri grecești bizantine. Posibilitatea statului grec modern constituia o realitate în peninsula greacă, în Macedonia și în arhipelagul grec, dar politica greacă modernă, sub vraja visului imperiului grec bizantin, a fost ispitită să nu renunțe la fâșia aceea îngustă de tot de litoral, de limbă greacă, care a înconjurat Marea Egee atât dinspre nord cât și dinspre est. Această politică a fost dusă la succes în cazul litoralului nordic, în confruntarea cu Bulgaria, însă pe litoralul estic a avut urmări catastrofale în confruntarea cu Turcia. Schimbul de populație de după pacea de la Lausanne a fost unul brutal, dar a adus totuși un câștig nemăsurat Greciei: l-a eliberat de sub povara unui balast, al unei aspirații teritoriale nefondate în mod real, și imposibile de susținut. Urmările socului suferit probabil nici până acum nu au dispărut din politica internă greacă, totuși, alături de Iugoslavia, Grecia este țara în cazul căreia deformările psihologice ale auto-documentării propagandistice și ale visurilor ireale s-au manifestat în cea mai mică măsură.

Bulgaria

Scopurile politicii națiunii bulgare reînscute au fost determinate de o aspirație simplă, și care nici nu era ireală într-o măsură mai deosebită: este vorba de scopul unirii într-unul și același stat al populației de limbă bulgară din Balcani, așezată pe un teritoriu coerent. Unele situații și evenimente istorice nefericite însă au făcut ca Bulgaria să se realizeze pe un teritoriu mult mai restrâns, decât cel posibil. Una dintre aceste situații istorice constă în faptul că bulgarii s-au situat cel mai aproape de centrul imperiului otoman, și în consecință și-au putut câștiga ultimii independența națională, fiind astfel în handicap față de celelalte trei națiuni balcanice. Aspirațiile lor inițiale asupra Adrianopolului și împrejurimilor acestuia au fost curmate de puterea imperiului turcesc, și s-a și renunțat la ele. Aspirațiile referitoare la Salonic și-au pierdut actualitatea de asemenea. Din nefericire însă, datorită celor două războaie pierdute consecutiv, Bulgaria a ieșit învinsă într-o prea mare măsură și din conflictele sârbo-bulgare și greco-bulgare, având miza litoralul nordic al Mării Egee. Și mai grav, România și Serbia, dominate de aspirații teritoriale în politica lor, neputând deocamdată să realizeze acestea față de Imperiul Habsburgic, au încercat să-și dreneze agitația și tensiunile în detrimentul Bulgariei, și au purtat în acest sens succese semnificative. Drept consecință, Serbia a reușit să se instaurereze nu numai în zona Skopje, revendicată de foarte mult timp de amândouă, dar și în teritoriul Știp, Bitolje, Ohrid, care original, fără îndoială, era de limbă bulgară și era considerat moștenire a Bulgariei. Sârbii au avut

fără îndoială un habitus politic mai energic, dar în cele întâmplate și-a avut contribuția și o altă circumstanță. Conflictele fundamentale din regiune, atât cel rusohabsburgic, cât și cel rusoturcesc erau prezente potențial pentru amândouă popoare, dar în momentele decisive conflictul rusohabsburgic s-a dovedit cel decisiv și important. În consecință dintre cele două alianțe posibile s-a realizat cea rusosârbă și nu cea rusobulgară, iar această întorsătură a împins Bulgaria în mod automat în tabăra adversă Rusiei, privând-o de cea mai mare șansă a politicii sale externe. Drept rezultat viața politică și națională bulgară s-a restrâns într-un fel și a devenit provincială.

(...)

Impasul statutului teritorial german

Noua unitate germană constituia înaintea de toate un impas al statutului teritorial german. Unul dintre rezultatele unității germane ar fi trebuit să fie tocmai restabilirea cadrului teritorial național, reprezentat de granițele Alianței Germane. Dacă facem abstracție de problema aparte a Cehiei și a Prusiei Orientale, acest cadru a coincis în mare cu bazele istorice de putere și teritoriale ale germanilor, și a coincis în mare și cu teritoriul de limbă germană. În loc de acest cadru Germania unită a moștenit cadrul teritorial al imperiului german wilhelmian, și în loc de a depăși acele cadre teritoriale cu totul incidentale, care s-au format din conflictele și schimburile teritoriale ale diferitelor dinastii germane, mai precis ale diferitelor mari feudali deveniți suverani, a păstrat înăuntrul său arabescurile și enclavale teritoriale absurde ale micilor state germane. Și mai rău, noul cadru teritorial era unul cu totul incidental și spre dinafară: în est a fost determinat de împărțirea incidentală a Poloniei, în sud de rezultatul incidental al conflictului cu Austria, în vest de incidentul războiului cu Franța, câștigat în prea mare măsură. În punctele sale cele mai esențiale granițele sale nu au fost nici istorice și nici lingvistice. Într-adevăr, era greu de explicat din punct de vedere german, de ce anume Posen intră în Germania, și Innsbruck de ce rămâne în străinătate. Pe de altă parte, pentru germanii austrieci, de ce anume Tarnopol intră în componența țării, timp ce Passau sau chiar Köln și Hamburg reprezintă străinătate. Germania a rămas în continuare ceea ce a fost: o comunitate europeană care nu și-a găsit cadrul teritorial definitiv.

(...)

Dinți de dragon semănați de pacea de la Versailles: interzicerea Anschlussului

Ultima și cea mai fatală semănătoare de dinți de dragoni a tratatului de la Versailles, au constituit-o *reglementările teritoriale*. Nu teritoriile acelea erau problematice, care au fost luate de la Germania, ci ceea ce care nu le-a primit. Modificările teritoriale ale trata-



tului de Versailles, chiar dacă nu erau în toate cele mai norocoase, luate în ansamblu, spre deosebire de celelalte tratate, erau rezultatul unei munci îngrijite și conștiințioase, lucru pe care voi arăta mai în amănunte la discutarea problemelor de graniță. Danzig și coridorul au fost privity timp de douăzeci de ani drept punctele cele mai critice ale tratatului de la Versailles, care vor cauza izbucnirea unui nou război mondial, iar evenimentele din 1939 păreau să justifice această pro-rocire. Însă dacă ne gândim bine, coridorul constituia teritoriul de majoritate poloneză, unde dominația cavalerilor germani s-a bazat pe o cucerire destul de superficială, și dacă ne gândim că acest coridor, de fapt un teritoriu mult mai mare, timp de treisutezecincizeci de ani a aparținut de Polonia, și a ajuns sub stăpânirea regatului Prusiei numai după împărțirea acesteia, trebuie să punem cel puțin sub semnul întrebării, dacă acest coridor în sine a făcut să izbucnească al doilea război mondial. Adevărul este că pierderea coridorului, nemaivorbind de Posen, a fost cauză și nedreptate mai degrabă prusacă, decât germană. La acest punct ajungem la greșeala cea mai fatală a rânduielii teritoriale a tratatului de la Versailles, la interzicerea Anschlussului. Cei care au făcut pacea, ca și întreaga Europa, erau prea mult sub impresia operei bismarckiene, și au crezut că Germania modernă este egală cu Prusia mărită a lui BISMARCK, iar Austria constituie deja o națiune aparte. Interzicerea unirii Austriei însă a însemnat de fapt că Germania rămâne în continuare între granițele incidentale ale Germaniei wilhelmiene, ceea ce nu mai avea nici un sens după căderea caselor de HOHENZOLLERN și de HABSURG. Cadru teritorial incidental al Germaniei a dat în schimb posibilitatea nașterea unei teorii confuze, care a încercat să dea profunzime metafizică faptului acela nefericit, că germanii "sunt un popor fără granițe". Boală mai gravă nici un individ și nici o comunitate nu poate să aibă: lipsa de granițe, atât în sensul propriu, cât și în cel figurat al expresiei, înseamnă paralizarea forțelor creatoare. În 1918 Germania ar fi avut cea mai mare nevoie de regăsirea granițelor sale clare, atât din punct de vedere istoric, cât și din cel al limbii. Regăsind acest cadru întreg, în posesia acestuia posesiile negermane ale statelor germane, în afara Germaniei celei vechi, de exemplu Posenul prusac de odinioară și coridorul și-ar fi pierdut interesul, exact ca Bucovina sau Dalmația austriacă de odinioară. Astfel însă Germania versaillesiană și-a menținut alături de dorința sa referitoare la unitatea germană deplină și revendicările teritoriale bazate pe amintirile prusaco-germane wilhelmiene, față de Polonia. Degeaba s-a împlinit pro-rocirea conform căreia al doilea război mondial va izbucni dintr-un conflict germano-polonez, adevăratul izvor al catastrofei era că Anschlussul austriac și autodeterminarea germanilor sudeți a avut loc *nu în 1918*, ca încheiere a procesului de autodeterminare, și ca început al unei noi

perioade de pace, ci cu douăzeci de ani mai târziu, ca urmare a efortului de putere dăunător și maniacal al întregii comunități germane, efort după care întreaga acțiune a depășit în mod necesar punctul la care o acțiune politică reală s-ar fi oprit în mod firesc.

(...)

Impasul Republicii Austriece

Este oare Austria o națiune aparte, sau mai degrabă constituie centrul crizei germane?

Păreră generală, dominantă azi în rândul aliaților, Austria și austrieicii ar face parte dintre națiunile mici subjugate de Germania hitleristă: cehi, polonezi, norvegieni, olandezi, belgieni, iugoslavi, greci etc. Conform acesteia este firesc ca după prăbușirea hitlerismului Austria trebuie să-și recapete independența. Ecuatiția pare una simplă de tot: a existat un stat austriac independent, în consecință există și vrea să existe și o națiune aparte austriacă.

Contrar în mod straniu cu această prezentare, Austria a trebuit să fie oprită între 1918 și 1938 prin tot felul de tratate internaționale, reguli, avantaje politice și economice, pentru a nu se uni de bună voie cu Germania. Iar astăzi diferitele grupuri austriece nu reușesc să ajungă la un consens, nu numai acasă în Austria, dar nici măcar în emigrație, și nici măcar în privința aceea, dacă vor sau nu o Austrie independentă.

După cele spuse despre apariția și evoluția istorică a crizei germane, acest lucru nu este deloc ciudat. Austria nu reprezintă o națiune aparte, ci este una dintre numeroasele principate germane, care, cu toată autonomia lor politică mai mare sau mai mică, niciodată nu au ieșit din componența națiunii germane. Dintre acestea numai Olanda, Belgia și Elveția au avut o experiență istorică aparte și de mare forță, care le-au rupt definitiv de Germania și le-au transformat în națiuni aparte. În restul principatelor s-a format cel mult o conștiință locală puternică, cea mai puternică în Prusia și în Bavaria, dar aceasta nu a avut niciodată forța să anihileze conștiința solidarității naționale germane. Iar austrieicii, oricât de puternică conștiință locală ar fi avut, au fost totdeauna mai germani chiar ca prusacii sau bavarezii. Pentru că oricât de lungă și de intensivă experiență politică ar fi reprezentat istoria lungă și nu fără glorie a principatului austriac format în jurul Vienei, și ulterior a imperiului austriac, gloria cea mai mare a acestei istorii consta tocmai în faptul că Austria a fost țara casei imperiale germane, un Île-de-France german, adică centrul politic al Germaniei.

Mai mult. Austria nu numai că reprezintă un membru de importanță centrală al corpului politic german, dar este și un participant de prim rang al bolii politice germane. În perioada critică a constituirii unității germane, între 1806 și 1866, durerile facerii și sentimentul național german s-au manifestat pregnant, mult mai pregnant decât în numeroase țări germane. În



urma politicii sângelui și sabiei, Austria a fost exclusă după 1866 din Germania unită, și acest lucru a tras după sine o paralizare profundă în viața politică a germanilor austrieci, care înțelegeau tot mai puțin, ce caută ei de fapt în imperiul de zece limbi al Habsburgilor, din moment ce există o Germanie unită. Practica politică nehotărâtă, fără convingere, nedepășind perspectiva cotidianului ("fortwursteln"), care s-a dezvoltat aici între 1866 și 1918, era de fapt manifestarea acestei paralizii. Azi se vorbește despre ea, de parcă ar fi constituit o manifestare politică a jovialității austriece caracteristice, dar de fapt este vorba de un simptom patologic, care nu are nimic comun cu caracterul național austriac. Austria care începând cu sec. XV. și până în 1866 reprezenta centrul politic al germanilor, prezenta cu totul alt aspect. Iar "jovialitatea" de după 1866 a avut și o latură care nicicum nu se potrivește cu caracterul german stereotip: apariția formațiunilor politice excesive și isterice. În Europa de Vest probabil că sună cam ciudat, dar în Europa Centrală este binecunoscut pentru toată lumea că hitlerismul a apărut nu în Prusia "agresivă", "feudală", "militaristă", ci în Austria cea îndrăgită, blândă, latină! Nu este deloc întâmplător că Hitler este el însuși austriac, și nu este întâmplător că mișcarea velicogermană antisemită, care a dat impulsurile decisive lui Hitler și hitlerismului, s-a dezvoltat tocmai în Austria.

Starea aceasta bolnavă, polarizată, aș putea spune schizofrenă a vieții politice austriece s-a continuat și în cea de după 1918. Imperiul Habsburgilor s-a descompus, dar independența "obligatorie" prevăzută în tratatul de pace, apoi în tratatul economic austriac era la fel de lipsită de sens și de scop pentru germanii austrieci, ca Monarhia Austro-Ungară: amândouă însemnau că, fără vreo explicație inteligibilă, trebuie să se excludă din corpul politic german, din care făceau parte înainte de 1866. În consecință a apărut iarăși practica politică jovială, nehotărâtă, nedepășind cotidianul, respectiv tensiunea isteriei politice latente. Oare cum s-ar putea explica faptul că Austria a fost afectată mult mai puternic de isteria nazismului, decât Bavaria?! Acest lucru iarăși nu se cunoaște în Europa de Vest, dar în Europa Centrală este considerat drept un loc comun. Cu greu am putea spune că Bavaria ar fi mai catolică și mai antitoxin față de barbarism și de nihilism. Explicația este una foarte simplă: hitlerismul a reușit să se identifice cu cauza unității germane, iar apartenența la unitatea germană a constituit o cauză de sine înțeles și în consecință relativ fără interes pentru Bavaria, dimpotrivă, constituia o cauză centrală, arzătoare pentru Austria. Iarăși ceva imposibil, dacă ar exista o națiune aparte austriacă!

Austria nu numai că nu este o națiune aparte, dar constituie mai degrabă problema centrală a crizei germane. Evoluția politică germană a luat o întorsătură

fatală, de impas atunci când suveranul austriac nu a vrut și ulterior nu a putut să stea în fruntea unității germane. Unitatea germană înfăptuită în 1871 a devenit cauza unor tensiuni nemăsurate, interne și apoi externe, în mare parte pentru că era rezultatul unui compromis care a exclus Austria pentru durată lungă din unitatea germană. Rânduiala europeană din 1918 a făcut principala greșală când nu a permis Austriei să se unească cu Germania atunci când acest lucru nu mai avea nici o piedică în evoluția internă germană. Iată cauza din care această unire, când s-a înfăptuit în sfârșit în 1938, a avut loc în circumstanțele unei explozii ale energiilor germane acumulate și bolnave, și care a zguduit și zguduie încă întreaga lume.

A kelet-európai kisállamok nyomorúsága I.

(A román fordításról és közléséről)

A kelet-európai kisállamok nyomorúsága, BIBÓ István alapvető munkája először 1946-ban jelent meg, az "Új Magyarország" mellékleteként. Megírásához BIBÓ korábbi nagyobb munkáját használta fel ("Az európai egyensúlyról és békéről", I. in: BIBÓ István, Válogatott tanulmányok I., 295-633; Budapest, Magvető, 1986). A több nyelvre is lefordított tanulmányt (I. „Edíții ale studiului ...”, az előző után), Gelu PĂTEANU ültette át román nyelvre BĂRDI Nándor kezdeményezéséből, a szegedi JATE Könyvtár Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjteménye és a budapesti TELEKI László Alapítvány, Közép-Európai Intézet támogatásával. Hozzájárulásukat a fordítás megjelenéséhez ezúton is köszönjük. A fordítás megszületésekor a véleményezésére felkért román lektor nem támogatta annak megjelenését. Gelu PĂTEANU halála után, hogy mégis kiadásra kerülhessen, a fordítást POPOVICS György vetette egybe az eredetivel és gondozta, VERES Péter (HAÁZ Rezső Múzeum, Székelyudvarhely) előszavazta. A jelen kötetben (ACTA - 1997) szerkesztési okokból csak a tanulmány első része jelenik meg. A régió diagnosztikálása szempontjából legfontosabb fejezeteket (3-5.) függeléként a bevezető 1-2. fejezet egészíti ki, illetve "Az európai egyensúlyról és békéről" c. tanulmánynak "A ke-



let-európai kisállamok nyomorúsága” fejezeteibe át nem vett, további szomszédos államokról írt elemzésrészek (idézett hely., 513-518, 416-417, 445-446, 455-458; kötetünkben a POPOVICS György fordításában). Az 1986-os kiadás Gelu PĂTEANU által szintén lefordított jegyzeteit elhagytuk, mert véleményünk szerint ma már részben revideálásra szorulnak. A tanulmány második része következő kötetünkben, az ACTA - 1998-ban fog megjelenni.

The Misery of the Eastern European Small States I.

(About the translation and the edition)

The basic work of István BIBÓ - “The Misery of the Eastern European Small States” (A kelet-európai kisállamok nyomorúsága) - was first published in 1946 as an annex to the Hungarian review “Új Magyarország”. The author used one of his earlier works - „On European Equilibrium and Peace” (Az európai egyensúlyról és békéről. In: István BIBÓ, Válogatott tanulmányok, I, 295-633, Budapest, Magvető, 1986). The essay - translated already into several languages - had been rendered into Romanian on Nándor BÁRDI's initiative, by Gelu PĂTEANU, with the support of the László TELEKI Foundation (Central-European Institute) in Budapest, and with that of the Collection of Social Sciences and History, Library of the Attila JÓZSEF University, Szeged. We would like to express our gratitude for their support and contribution to the publication of the translation. After the death of Gelu PĂTEANU, the translation was compared to the original by György POPOVICS. The foreword was written by Péter VERES (Rezső HAÁZ Museum in Székelyudvarhely). In the present volume (ACTA - 1997) only the first part of the essay could be published, due to editorial reasons. As far as the diagnosis of the region is concerned, the most important chapters (3-5) are completed in the appendix with the introductory chapters 1-2, and with sections about the neighboring states from the work “On European Equilibrium and Peace” (o.c., p. 513-518, 416-417, 445-446, 455-458,

translated by Gy. POPOVICS). The notes of the 1986 edition (also translated by Gelu PĂTEANU) were omitted, because in our opinion they have to be revised. The second part of the essay is going to be published in our next volume, ACTA - 1998.

